

Pir Sultan Abdal

-Yaşamı, Sanatı, İdamı-

Cengiz YILDIRIM

Tarihçi, Araştırmacı-Yazar
E-posta: yildirimgengiz@hotmail.com
e-posta bilgi@cengizyildirim.net
Cep Tel: +90 533 351 74 60
Ankara/Türkiye

Ön Söz

Alevi-Bektaşî edebiyatının yedi büyük şairinden biri olan Pir Sultan Abdal, bunlar arasında bugüne değin hakkında en çok araştırma yapılan şairdir. Alevi-Bektaşî edebiyatının da en lirik şairidir. Hayatı menkıbevi bir nitelik kazanmıştır. Özellikle Anadolu'da Pir Sultan Abdal geleneği oluşmuş ve sayıları 10'a yaklaşan şairin Pir Sultan mahlasını kullandığı tespit edilmiştir. Yaşadığı dönem ve idamı üzerine farklı görüşler ortaya atılmıştır.

Devrimciler, Pir Sultan Abdal'ın kavga şiirlerini kendilerine bayrak yaparken, onu Aleviliğinden soyutlamaya çalışmışlardır. Sünni bağnazlar ise son günlerde büyük ozanın engin Ali sevgisini çarpıtarak, Alevilerin Müslümanlığını korumak(!) adına, - daha doğrusu onları Şii görmek istedikleri için - Pir Sultan'ın "Alevi olmadığını" söyleyecek kadar ileri gitmişlerdir. Üç zıtlar bu girişimleriyle Pir Sultan'a küfürde birleşmiş oluyorlar.

Pir Sultan Abdal yaşadığı dönem, özellikle ilişkide bulunduğu halk hareketleri konusunda üç tartışmalı görüş bulunmaktadır: Birinci görüşe göre, Pir Sultan 2.Bayezit (1481-1512), Yavuz Selim (1512-1520) ve Kanuni Süleyman (1520-1566) dönemlerinde Alevi halk kıyımlarını yaşamış; Şah Kulu'ndan başlayarak, Kalender Çelebi dâhil birçok başkaldırlara tanık olmuş ve içinde bulunmuştur. Kanuni'nin İran seferi sırasında uyguladığı köylü-Alevi kırımını sonucunda idam edildiği düşünülmektedir. Yani Pir Sultan 1480 ile 1560 yılları arasında yaşamış oluyor.

İkinci görüşün iddiası, Pir Sultan'ın, Aziz Mahmut Hüdai'nin 1. Ahmet'e yazdığı mektupta adı geçen Hızır Paşa tarafından, 1603-1608 yılları arasında astırıldığıdır.

Üçüncüsü ve son zamanlarda en çok kabul görmüş olanı ise, ilk kez araştırmacı İlhan Başgöz'ün Sabahattin Eyuboğlu'nun Pir Sultan Abdal derlemesine yazdığı önsözde ortaya attığı görüştür (Eyuboğlu, 1983: 11-56). Bu sava göre, Pir Sultan Abdal, 1577-78'de 50 bin kişiyi toplayarak Osmanlı'ya büyük bir başkaldırı hazırlıklarına girişen ve yönetimi dehşete sokan "Düzmece Şah İsmail" hareketiyle doğrudan ilişkisi yüzünden, 1588-90 yılları arasında Sivas'ta valilik yapmış Hızır Paşa tarafından asılmış olabileceği savıdır. Bu düşünce Mehmet Bayrak tarafından biraz daha geliştirilmiş görülmektedir (Bayrak, 1986: 111-133).

Ne bütün bunları ayrıntılamayı, ne de, "Pir Sultan Abdal ne Hızır Paşa ile takışmasından ne de İran dostu olduğundan asılmıştır. Pir Sultan, Bedreddincilerle birlikte yeraltı örgütünde çalışıyor olmalıydı. İdamı onlarla birlikte hareket etmesinden kaynaklanıyordu, suçu buydu" (Timuroğlu, 1991: 86-98) diye kestirilip atılan görüştür.

Pir Sultan Abdal'ın Yaşamı

Pîr Sultan Abdal'ın yaşamı üzerine, yazılı kaynaklarda pek bilgi yoktur. Ne yazık ki çağdaşı hiç bir yazar riskler taşıdığı için onun hayatını yazamamıştır. Yaşadığı çağda değil onu yazmak, adını bile anmak idam gerektiren suçlardır.

Yaşamı üzerine bilgiler, genellikle, kendi şiirlerinden, halk söylentilerinden, kuşaktan kuşağa anlatılagelen menkıbelerden, bir de yakınlarının ya da başka ozanların onu anlatan şiirlerinden çıkarılır.

Son yüz yılda hakkında yazılan bunca kitap ve makaleler, Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinden ve tahminden yola çıkılarak yazılmıştır.

Şiirlerinden, halk söylencelerinden çıkarılan bilgilere göre, Pîr Sultan Abdal Sivas'ın Yıldızeli ilçesine bağlı Banaz köyünde doğmuştur. "Bize de Banaz'da Pir Sultan derler" diye Banaz'lı olduğunu ifade etmiştir.

Banaz'da bugün de Pir Sultan Abdal'ın olduğu söylenen bir ev, önünde şairin yaşadığı dönemden kaldığına inanılan bir söğüt ağacı, ağacın altında, asâsının ucuna takıp Horasan'dan getirildiğine inanılan bir delikli taşı vardır. Köylüler bu evi, ağacı, taşı kutsal sayarlar.

Şiirlerinde asıl isminin Haydar olduğunu, Bir yerde soyunun Yemen'li olduğunu, bir yerde Peygamber'in öz torunu olduğunu söyler, bir yerde de İmam Zeynel-Âbidin'den "Zeynel dedem" diye söz eder. Uzmanlara göre, Pir Sultan'ın bu sözleri söylemesinin nedeni halk üzerindeki etkisini arttırmak içindir. Muhammed peygamber soyundan geldiklerini, "Seyyid" olduklarını ileri sürmek tarikat uluları arasında bir gelenektir. Genel kanı, şairin ailesinin 1219'da Moğol saldırıları sonucu İran'ın doğusundaki Türkmen yurdu Horasan'dan, önce İran'ın Batı Azerbaycan eyaletindeki Hoy kasabasına, oradan da Anadolu'ya göçüp Sivas'a yerleşen bir Türkmen soyundan geldiği yolundadır (Özkırımlı, 1985: 56).

Pîr Sultan Abdal'da soyunu kendisine atfedilen şiirinde "Benim aslım Horasan'dan Hoy'dandır," diye dile getirmiştir.

Çocukluğu çobanlıkla geçen Pîr Sultan'ın okuma yazma bildiği anlaşılıyor, ama bilgin bir kişi olduğu söylenemez. Tekke eğitimi çerçevesinde kalmıştır. Halifeler tarihini, peygamber menkıbelerini, evliya menkıbelerini, tarikat kurallarını, Yunus Emre'yi, Şah İsmail Hatâyî'yi bilir. Bunlar dışında, çağının bilimleriyle ilgilenmediği gibi, divan edebiyatı ile de ilgilenmemiştir. Şiirlerinde Yunan mitolojisinin, İran mitolojisinin izleri pek yoktur. Ayrıca, genel olarak bütün tarikatların kaynaklandığı Tasavvuf felsefesinin yüksek konularına da girmez (Mehmed Fuad, 1980).

Pir Sultan'ın gerek şiirleri, gerek düşünceleri nedeniyle etkisi geniş bir alana yayılmış, bunun sonucu yaşamı birtakım söylencelerle karışmıştır. Kaynaklar Pir Sultan'ın yaşadığı dönemde, bağlandığı tarikatça (Safevi Tarikatı) yalnız dinsel önder değil, Safevi Şahları adına, Anadolu halkını Osmanlı'nın baskılarına karşı deyişleriyle-şiirleriyle diri iri tutmaya çalışan bir halk önderi olduğu yolundadır. Pir Sultan Abdal şiirlerinin kavga şiirine dönüşmesi de bundandır. Bir başka anlatımla Pir Sultan Abdal geleneğinde vücut bulan şiirler bozuk düzene başkaldırının sembolü olmuştur.

Bu makalede XVI. yüz yıldan günümüze halkımızın dilinde, telinde yaşayagelmiş olan Pir Sultan Abdal'ı bilinenleri, bilinmeyenleriyle ortay çıkarmak amaçlanmıştır.

Pir Sultan Abdal'la ilgili son yüz yılda onlarca kitap, yüzlerce makale yazılmıştır. Yukarda da belirttiğim gibi bu çalışmalar Pir Sultan Abdal'ın kendi söylediği şiirlerden, halk söylencelerinden, yakınlarının, sevenlerinin onun için söylediği şiirlerden çıkarılan sonuca göre yapılan çalışmalardır.

1928'de Fuat Köprülü'yle başlayan araştırma, S. N. Ergun, Pertev Naili Barotav, Abdülbaki Gölpınarlı, İlhan Başgöz, İbrahim Aslanoğlu, Mehmet Bayrak, Asım Bezirci, Atilla Özkırımlı, Nejat Birdoğan, Hamza Aksüt ve Ali Haydar Avcı devam etmiştir. Ali Haydar Avcı dâhil, bu konuda araştırma yapan çok sayıda yazar: Pir Sultan'ın asıl adının Haydar olduğu konusunda hemfikirdir.

Celeddin Ulusoy, büyük ozanın adı üzerinde değişik bir açıklama getirmiştir: "Pir ve Sultan sözcükleri tasavvuf ehlince, Alevi-Bektaşilerce Ehl-i Beyt soyundan gelen kutsal kişilere ve yol kurucularına verilen sıfatlardır. Bizim kişisel kanımıza göre bu mahlasla kendisini 'Pir Sultan Abdal' olarak lanse etmiştir. 'Pir Sultan Abdal'ım' derken, 'Pir Sultan'ın abdalıyım' anlamında kullanmaktadır" der (Ulusoy, 1986: 17).

Bilindiği üzere Anadolu'ya, Bizans topraklarına 1071 Malazgirt Savaşıyla ilk gelenler Irak Sünni Selçuklu devletinin ardıllarıdır.

1219'da yapılan Moğol saldırıları sonucu İran Horasan ve Azerbaycan Hoy'dan Anadolu'ya geçenler, genelde konar-göçer Türkmenlerdir. Anadolu Türkmen Alevileri ya da Horasan erenleri dediğimiz aralarında Dede Garkın, Baba İlyas, Edebali, Baba İshak, Hacı Bektaş veli gibi birçok Erenin bulunduğu oba ve oymaklar Anadolu'ya geçenler tarihte ikinci dalga olarak adlandırılırlar.

1071'de Anadolu'ya Selçuklular işgal ettikleri Bizans topraklarında köyler ve şehirler oluşturmuş yerleşik hayata geçmişlerdir. Bunlar genel olarak devlet idarecileri ve askerlerdir, çiftçi ve az sayıda zanaatkâr da vardır. Anadolu'ya 2. Dalga olarak geçen aşiret, oymak ve obalar hayvancılıkla uğraşan Alevi menşeli konargöçer Türkmenlerdir. Konargöçer Türkmenler hem inanç hem de iktisadi konularda Selçuklu yöneticileri tarafından baskı ve zulme uğratılır.

Konargöçer Türkmenlerin uğraşı ve geçim kaynağı hayvancılığa dayalıdır. Selçuklu yönetimi Konargöçer Türkmenlere Sünni şeri inancı dayatmakta hem de ağır vergilerle hayatı çekilmez hale getirmektedir. Bu baskılar dayanılmaz noktaya gelmiş ve 1240 yılında Amasya merkezli Baba İlyas önderliğinde Babai İsyanı çıkmıştır.

Olayın duyulması üzerine Baba İshak önderliğinde Adıyaman Kefersud'da isyanı başlatan Babailer Elbistan, Sivas, Malatya, Kayseri, Amasya gibi birçok şehri ele geçirmiş Selçuklu başkenti Konya'ya ulaşmaya çalışırken Kırşehir yakınlarındaki Malya Ovası'nda Selçuklu ordusuyla karşı karşıya gelmiş, yapılan savaşta Babailer yenilmiş kanlı bir şekilde bastırılan İsyanında Baba İlyas, Baba İshak'la birlikte çok sayıda Türkmen kılıçtan geçirilmiştir (Aşıkpaşazade, 2016: 46). Askerler savaş alanında kalan Babailerin kadınlarını, mal ve davarlarını, beşte bir hazine hissesi ayrıldıktan sonra aralarında paylaşmışlardır. Dağlara kaçıp izini kaybettirenler olmuştur. Esir alınan Babailerin iki yaşın üstündeki çocuklar hariç hepsinin kılıçtan geçirildiği verilen bilgiler arasındadır (İbn Bibi, 1996: 206).

Ancak, Baba İlyas, Baba İshak'ın öldürülmesi olayları bastırmaya yetmemiş, yeni çalkantıların doğmasına yol açmıştır. Anadolu'da, Ahi, Haydari, Kalenderi, Torlak adını taşıyan Türkmen Alevi menşeli kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Bu kuruluşların Sünni şeriata uymayan davranışları suç sayılarak yasaklanmış, Alevilikle ilişkisi görülenler ya öldürülmüş ya da topluca sürülmüştür (Elvan Çelebi, 2014: 169-171).

Türkmen Alevilere yapılan bu katliamın ardında Moğollar Köseadağ Savaşı'yla Selçukluları bozguna uğratmış II. Gıyaseddin Keyküsrev ile Moğol Baycu Noyan arasında yapılan antlaşma ile Anadolu fiili olarak Moğolların hâkimiyetine girmiştir. Alevi olduğu (On İki İmamcı) söylenen Moğol İlhanlı (1256-

1335) Olcaytu Han'ın talimatıyla hâkimiyet alanlarında özellikle Anadolu'da Abubekir, Ömer, Osman, Aîşe adının anılması yasaklanmış, Aleviler ile İlhanlılar arasında bir yakınlaşma olduğu gözlenmiştir (İlhan Erdem, 2000: S., 31 C., 20, s. 27).

Türkmen konargöçer Aleviler Osmanlı'nın Kurucu Ortağı

Selçuklu Devleti'nin Anadolu'da dağılmasından sonra Osmanlının kuruluşunda (1299) yer alan Türkmen konar-göçer Aleviler, Osmanlı, düzenli ordularını kurup topraklarını Balkanlar yönünde genişletmeyi sürdürmesi ve Devşirme sisteminin oluşmasıyla Osmanlı devletinin seçeneği değişmiş Türkmenleri dışlanmıştır (İsmail Hami Danişmend, 1971: 20-21). Özellikle I. Bayezid (Yıldırım Bayezid) ile Timur arasında yapılan 1402 Ankara Savaşı ve sonrası Şeyh Bedrettin İsyanı ile birlikte Osmanlı'da gelecek göremeyen Türkmenler inanç ve yaşam tarzı benzerlikleri nedeniyle 1400'lü yılların başından itibaren Safevilere, Erdebil Dergâhına yönelmişlerdir.

Erdebil Dergâhı

Safevi Dergâhı 1301'de Safiyüddin Safi tarafından Erdebil'de kurulmuştur. Safiyüddin Safi, Mürşidi İbrahim Zahid-i Geylan-i'den el almıştır. Safevlerin soyları İmam Musa-ı Kazım'a dayanmaktadır. Bu konuda şecereleri vardır. Safiyüddin Safi 1334'de ölünce Dergâhının başına mürşit olarak geçen Sadrüddin Musa 1350'de Medine'ye gitmiş soylarının İmam Musa-ı Kazım'a dayandığına dair şecere almıştır. Bu şecere 1358 'de basılan *Saffetü's Safa* adlı kitap da yayımlanmıştır. Dergâhın kurucu metni olan *Saffetü's Safa* adlı kitap daha sonraki dönemde büyük olasılıkla Şah İsmail döneminde Buyruk (Safiyüddin Safi Buyruğu) olarak çoğaltılmış, Erdebil Dergâhına bağlı Halifelere, Kızılbaş Ocak Dedelerine dağıtılmıştır (Yıldırım, 2020: 22).

Anadolu'da yaşayan, Osmanlı'nın dışladığı Türkmen Alevilerin Erdebil Dergâhına gitmesi Hoca Ali dönemine rastlar. Özellikle Şeyh Cüneyd döneminde mürit kitlesi tamamen Anadolu ve Kuzey Suriye'de yaşayan Türkmenlerden oluşmuştur. Bunlar atlı ve silahlı konar-göçer aşiretlerdendir. Erdebil dergâhına gelen Türkmen sayısı artınca bölgenin hâkimi olan Karakoyunluları (1380-1469), Şirvanşahları (?..1538) ve Akkoyunlu hükümdarlarını (1378-1501) korkutmuş Şah İsmail'in dedesi Şeyh Cüneyd, babası Şeyh Haydar ve Ağabeyi Sultan Ali bu devletler tarafından öldürülmüştür.

Şeyh Haydar'ın altı yaşındaki oğlu Şah İsmail'de öldürülmek için Akkoyunlular tarafından aranırken dedesi Şeh Cüneyd'in Babası Şeyh Haydar'ın edep erkân yol bilen Kızılbaş Halifeleri dedeler Şah İsmail'i Gilan Dağlarına götürmüş, hem korumuş, kollamış, hem de Kızılbaş Alevi yol erkânına göre yetiştirmiştir. Faruk Sümer'in bildirdiğine göre (Sümer, 1976: 15-16) bu dedeler: "Hüseyn Bey Lala Şamlu oymağından, Abdal Bey Dede Dulkadir oymağından, Hadim Bey Hülafa Taliş oymağından, Rüstem ve Bayram Beyler Karaman oymağından, İlyas Bey Aykutoğlu Hınıs oymağından, Kara Piri Kaçar oymağından"dır.

Kızılbaş dedelerle 1500 yılında Gilan Dağlarından Anadolu'ya Erzincan Sarıkaya Yaylası'na gelen Şah İsmail, Osmanlı'nın dışladığı adamdan saymadığı Kızılbaş aşiretler ve ocak dedelerinin katılımıyla devlet kurma kararı almıştır. Şah İsmail henüz 13 yaşındadır. Gilan dağlarından yedi kişiyle ayrılan Şah İsmail Sarıkaya'da yedi bin kişiyle Akkoyunlu devletinin üstüne yürüyen Kızılbaş ordusu 1501'de Akkoyunlu devletini yıkıp Tebriz'de Safevi Kızılbaşlar devlet Devleti'ni kurduklarında, (Abdi Bey Şirazi, 2019: 38). Anadolu'da yaşayan Kızılbaş-Türkmen taraftarlarının ilgi odağı haline gelmiştir.

Osmanlı zulmü ve aşırı vergiler altında ezilen Alevi-Türkmenler çitini çubuğunu, evini barkını bırakarak İran'a geçmiş Safevi Devleti'ne katılmışlardır.

Karaman isyanı

Safevi Kızılbaşlar devletine en büyük desteği 1487'de Osmanlı padişahı Fatih'in ortadan kaldırdığı Karamanoğulları mensupları vermiştir. Münecimbaşı Ahmed Dede, Osmanlı devleti Karaman Beyliğini tamamen işgalinden bir müddet sonra "Varsak ve Turgutlu Ümerasından olan Kızılbaş-Türkmenlerinin İsyanı" diye yazdığı bölümde:

"II. Bayezid dönemini anlatırken, 1500 yılında Karaman eyaletinin tahrirleriyle vergilerini tespit etmek istedi ve eskiden Cem Sultan'ın kethüdalığında bulunmuş olan bir tahrir memuru (yazıcı) gönderdi. Bu adam her tımarı bir misli artırmak suretiyle bir tahrir yaptı.4 Bunun üzerine Karaman sipahileri ile Turgut ve Varsak aşiretleri sözbirliği ederek İran'da bulunmakta olan asım Bey'in kardeşi Mirza Bey'in torunu ve Hacı Hamza Bey'in oğlu Mustafa Bey'i (Hoca Sadeddin, 1794: 104). Karaman diyarını tekrar ele geçirmek ümidiyle davet etmişlerdi. Varsak ve Turgutlu ümerası İçel'de etrafına toplanıp onu başlarına geçirdiler. Larende üzerine varıp etrafını yağmaladıktan sonra kalesini muhasara ettiler (Nisan 1501). Bunun üzerine Amasya valisi Şehzade Ahmed ile Karaman valisi Şehinşah ve bunun oğlu Beyşehri sancakbeyi Mehmed Şah bu gaileyi def'e memur oldular; İsyan bastırıldı."

II. Bayezid 1503 yılında Karaman bölgesindeki kıpırdamaların ve isyanın devam ettiğini görünce, yeni fethettiği Adriyatik Denizi kıyılarındaki Modon ve Koron kaleleri yöresine, Karaman ve Teke yöresinde isyancı, asi diye tanımladığı 30000 kişiden fazla Turgut ve Varsak Kızılbaş-Türkmen köylüsünü yüzlerini kızgın demirle dağıtarak sürgün etti (Yücel, Sevim, 1991: 225-226).

1511'de Şah Kulu İsyanı

Bu olay, Osmanlı tarihlerinde genellikle, Safevî tahriki olarak gösterilir. Aslında, aşağıda da görüleceği üzere, devletin asli unsuru olan, köylü ve konar-göçer Türkmen kitlelerinin, adaletsizliklere karşı başkaldırısıdır (Celalzade Mustafa, 1990: 440).

Osmanlı tarihçisi Münecimbaşı'nın yazdığına göre, Karaman ve Teke bölgede çok büyük kızgınlıklara ve içten içe devam eden bir nefrete yol açan sürgün, kıyım, baskı ve rüşvet, yolsuzluk, yoksulluk 1511'de Şah Kulu isyanını doğurmuştur (Münecimbaşı Tarihi, 1974: 79-80).

Şahkulu ayaklanmasının, Osmanlı içerisinde saltanat kavgasını doğrudan etkileyen ve Yavuz Selim'in padişah yolunu açan etkenlerden biri olduğu söylenebilir. Şahkulu olayı Safevîler ile Osmanlı devleti arasındaki güven ve dengeleri olumsuz etkileyen ayaklanmadır. Birçok yönüyle ele alınıp incelenmesi gerekir.

Osmanlı tarihçilerinin aşağılayıcı anlamda "Şeytan Kulu" dedikleri Şah Kulu yahut "Şah Kulu Baba Tekeli" veya "Karabıkoğlu", Antalya'nın Korkuteli kazasına bağlı Yalımlı köyünden" saygın bir Kızılbaş-Türkmen önderi ve şeyhidir (Uzunçarşılı, 2015: 230). Esas şöhreti, Şeyh Haydar'ın müridi ve halifesi olan babası Şeyh Hasan Halife'den gelir.

Şahkulu ayaklanmasının başladığı yerler Varsaklı, Turgud'lu Avşarlı, Ağaçerili, Karamanlı Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerdi. Hoca Sadettin, Şahkulu'nun teşkilatlanmasını H. 916 yılının 10 Muharrem (19 Nisan 1510) olarak gösterir: "Kızılbaş-Alevi töresine göre toplanarak Şahkulu sanıyla tanınan bir aşâgılık herifi kendilerine baş ve buğ seçtiler" (Hoca Sadeddin 1974: 43) diye anlatır.

Şahkulu'nun ayaklanma haberini alan Türkmen Kızılbaşlar her taraftan ona katılmaya başladılar. Hatta Kızılbaş olmadıkları halde tımarlarını kaybettikleri için Osmanlı'ya kırgın duruma gelmiş olan bazı sipahiler de Şah Kulu hareketine katılır. Sayıları kısa sürede artan Kızılbaşlar, Şah Kulu komutasında Antalya, Kızılcaakaya, İstanos, Elmalı, Burdur ve Keçiborlu'yu basıp tahrip ettikten sonra Isparta, Gölhisar, Sandıklı çevresini de ele geçiren Şahkulu güçleri, bu arada cesurca bir kararla, Osmanlı Devletinin en büyük askeri komuta merkezi ve Anadolu Beylerbeyi'nin karargâhının bulunduğu Kütahya'ya yönelir (Uluçay, 2011: 55). Şah Kulu Beylerbeylik merkezi olan Kütahya şehrini kuşatır.

Anadolu Beylerbeyi Karagöz Paşa isyancılara karşı şehri savunma savaşına girer (22 Nisan 1511). Kütahya şehri de yakılır. Bu başarı sonunda şöhreti büsbütün artan Şahkulu, Kütahya ve havalisini yağmaladıktan sonra Alaşehir ovasında Hasan Ağa idaresinde Şehzade Korkut'u Manisa kalesine kapanmaya mecbur eder. Konya üzerine hareket eden Şah Kulu, kendisine önceden iltihak etmiş olan Konya valisi (II. Bayezid'in oğlu) Şehinşah ile Şehzade Ahmed'in oğlu Murat'la beraber Konya'da bir araya gelirler.

II. Bayezid veziriazam Hadım Ali Paşa'yı ölümle tehdit eder. Sultan II. Bayezid, "Ahmed'le işbirliği yaparak, gidip o isyancıları yok edin" diyerek Hadım Ali Paşa'nın emrine 4000 yeniçeri ve 4000 kapıkulu vererek Anadolu'ya gönderir. Osmanlı kuvvetleri Konya'yı kuşatınca; Kızılbaşlar içine düştükleri çemberden kurtulmak için, nispeten zayıf kuvvetle tutulan Karaman bölgesine doğru akar, Sivas tarafına yönelirler. Ali Paşa İstanbul'dan hareket ettiği güçlerle Kızılbaşların peşine takılır. Şahkulu'nu takip eden Vezir-i Azam Hadım Ali Paşa 14 gün sonra Sivas yakınlarında Çubukova'da Şahkulu güçlerine yetişir.

2 Temmuz 1511 günü Gedikhanı'nda Şahkulu kuvvetleri ile Hadım Ali Paşa komutasındaki ordu muharebeye tutuşur. Türkmenlerin kadın ve çocuklarıyla girdikleri bu savaşta Şah Kulu güçleri ok yağmuruna tutarak Ali Paşa'yı öldürürler (Uzunçarşılı, 2015: 381).

Her iki taraftan da çok sayıda savaşçı hayatını kaybeder. Şehabeddin Tekindağ'a göre Şahkulu isyanında her iki taraftan yaklaşık 50.000 kişi ölmüştür (Tekindağ, 1967: 39-41). Şahkulu'nun ölümü üzerine dağınıklık yaşayan yaklaşık 15000 kişilik isyancı grup, Ulema Baba'yı kendilerine halife seçip İran'a yönelirler. Savaşı Türkmenlerin kazandığını yazan Hammer, Ali Paşa'yı, savaş meydanında öldürülen ilk Osmanlı sadrazamı olarak kaydeder (Hammer, 1991: 381). Şah İsmail, haberi duyduğunda Özbek Şavaşı'ndan dönmektedir. Şah İsmail olayı hoş karşılamamıştır. Tebriz'e ulaşan bu ayaklanmacı Türkmen-Kızılbaşları bölük bölük ayırarak, kendi aşiret ve oynaklarının bulunduğu kumandanlarının birliklerine dağıtır (Rumlu Hasan, 2004: 154-155).

Nur Ali Halife İsyanı

Şah Kulu ayaklanmasından bir yıl sonra 1512 yılı baharında Koyulhisar, Tokat yöresinde meydana gelen önemli bir Türkmen ayaklanması da, Rumlu Türkmen Beyi Nur Ali Halife ayaklanmasıdır.

II. Bayezid'in son dönemlerinde, şehzadeler arasında mücadele başladığı sırada, Şah İsmail'in emriyle Nur Ali Halife Koyulhisar'a gelir.36 Koyulhisar Safevi, Osmanlı sınır bölgesidir. Hem civardaki Türkmen Kızılbaşları Osmanlı saldırısından korumak, hem de Özbek savaşında kaybettiği askerin yerine yeni asker takviyesi yapmak için Nur Ali Halifeyi buraya gönderir (Avcıoğlu, 2015: 22-45). Nur Ali Halife Şah İsmail adına bölgedeki Kızılbaşların toplanması için çağrıda bulunur (Mart 1512).

Bu çağrı sonucunda civardaki Afşar, Varsak, Karamanlı, Turgutlu, Bozoklu, Tekeli ve Hamideli Kızılbaşlardan silahlı 20 bin kişi onun etrafında toplanır. Burada toplanan Kızılbaşlardan haberdar olan Osmanlı, Faik Paşa kumandasında bir orduyu Nur Ali Halifesinin üstüne gönderir. Üzerlerine gönderilen Osmanlı kuvvetlerini yenen Nur Ali Kuvvetleri Tokat'ı zapt ederek burada Şah İsmail adına hutbe okutur. Diğer taraftan İsa Halife ile Kara İskender adındaki Kızılbaş-Sûfîler, Çorum ve Amasya havalisindeki Kızılbaşları da harekete geçirip Nur Ali Halife güçlerine katılırlar (İdris-i Bitlisî, 2016: 95).

Bundan sonra Nur Ali Halife, Cumapazarı üzerinden Kazababad'a (Kazovası) geldiği sırada Şehzade Murat, etrafındaki kendisine bağlı 10 bin kişiyle, "kızıl börk" giyerek "Kızılbaş" olur (Bozkurt, 1993: 53). Birlikte tekrar Tokat'a döner Tokat'ı ateşe verip Niksar'a yönelirler. Burada iken Şehzade Murat, Nur Ali Halife'den ayrılarak 10 bin askeriyile Tebriz'e Şah İsmail'in yanına hareket eder. Bunun için Hoca Sadeddin, "ol tarafın Türk'ü, Kızılbaş'a tutkun idiler," (Hoca Sadeddin, 1974: 47-48) demektedir.

Nur Ali Halife, tuylulu (dirliği) olan Erzincan'a yöneldiği sırada Osmanlı vezirlerinden Sinan Paşa'nın (şerefhan Bitlisî, 1999: 164) kalabalık ordu ile kendisini takip ettiği haberini alır. Eyyazı mevkiinde yapılan savaşta Osmanlı ordusu yenilir, Sinan Paşa'da ldrlr. Nur Ali Halife bu başarılı hareketten sonra Erzincan'a döner (Rumlu Hasan, 2004: 175).

şehzade Yavuz Selim

Bu olaylar yaşanırken şehzade Selim ise Trabzon'da sancak beyi olarak bulunuyor, ülkenin doğu sınırında meydana gelen olayları yakından takip ediyor, zaman zaman Safevîler ve Gürcistan zerine akınlarda bulunuyordu. şehzade Ahmed'in en önemli rakibiydi. Devlet erknı II. Bayezid'in ölmesi durumunda Padişah olarak şehzade Ahmed'i görüyordu. Yavuz Selim atik davrandı, Babası II. Bayezid'e darbe yaparak Yeniçerilerin de desteğiyle 24 Nisan 1512'de iktidarı devraldı (Tansel, 7). Yavuz Selim saraya tam anlamıyla yerleştikten sonra ilk hedefi tahta ortak olabilecek kardeşleri ve yeğenlerini boğdurarak ortadan kaldırmak oldu (Tansel, 2022: 7).

Yavuz Selim tahtını sağlamlaştırdığında şah İsmail, Mavernnehr'de Özbeklerle savaş halindeydi. Safevî Devleti, şah İsmail hükümdarlığında 1507'den itibaren gücünün doruğundaydı. Doğu Anadolu, Azerbaycan, Arran, şirvan, Gürcistan, Ermenistan, İran toprakları büyük ölçüde Savefi Devleti'nin hâkimiyetine girmişti. Yavuz Selim, şah İsmail'in Anadolu'daki taraftarları olan Kızılbaşların da desteğiyle, İstanbul'a kadar gelmesinden korkuyor, endişe duyuyordu.

Safeviler ve şah İsmail hakkında bilgi sahibi olan İdris-i Bitlisî'yle bir araya geldi. İdris-i Bitlisî, şah İsmail'in Akkoyunluları tarihe gömdüğü 1501'de ailesiyle Osmanlı'ya İstanbul'a iltica etmiş sarayda II. Bayezid tarafından kabul görmüştü. İdris-i Bitlisî, babası Hüsameddin Ali-l Bitlisî'nin Akkoyunlu divan ktipliği dolayısıyla Diyarbekir'de doğmuştu. Daha sonra (1469) Akkoyunlular Tebriz'i hükümdarlık merkezi yaptıklarında Uzun Hasan'ın ölümünden (1478) sonra yerine geçen oğlu Sultan Yakup'a divan ktibi olmuştu. Akkoyunlu sarayı ve çevresinde bulunduğu için Doğu Anadolu'yu ve bölgedeki Kürt aşiret beylerini iyi tanıyan, şah İsmail'den de inancı nedeniyle nefret eden İdris-i Bitlisî, saray ve diplomasi tecrübesi bir yana, geniş kültürüyle Yavuz Selim'in içine yarayacak biri olduğu açıkta.

Yavuz Selim; 1413 yılının kişında Edirne'de tüm yönetici kadrolarını ve ulemayı toplayarak büyük bir divan kurdu. Edirne toplantısında yaptığı konuşmasında: "Sapkın şah'ın İran'a sahip olduktan sonra kısa zamanda Gence, şirvan, Geylan, Mazenderan, Taberistan, Cürcan, Kürdistan ve Gürcistan'ı ele geçirerek buralarda "on dört nefer şehriyar"ı öldürmüş, bunların kuvvetlerini dağıtmış hazinelerini yağma etmiş ve zbek Hanı şeybek'i öldürdükten sonra kafatası ile şarap içmiştir (Vakayi-i, ????: 72-73). Bundan başka cemaat ile namaz kılmayı men eden bu zat, camilerde minberleri yıktırmış, ehl-i sünnetten olan ulemayı da öldürtmüştür (Tansel, 2022: 38).

Ayrıca kuvveti durmadan artan bu teşekkülün Osmanlı toprakları için bir tehlike teşkil ettiği de aşikardır. İşte bu sebeplerden dolayı onlarla savaşmak "aklen ve şer'an lazımdır" dedikten ve Osmanlı kudretinin bunları ezmeye yeter olduğunu sözlerine ekledikten sonra Yavuz Selim, mecliste hazır olan ulemeden, şah İsmail ile taraftarlarının küfrüne ve kanın helal olduğuna dair fetva istedi.

Mft Hamza'nın fetvası, sade Türkçe hale getirilmiş ve Selahattin Tansel tarafından "Yavuz Sultan Selim" adlı kitabında yayımlanmıştır. Söz konusu belge, Kızılbaşları "inançsız" ve "kâfir" olarak gören çok büyük bir iddiadır. Bu fetvanın yazarı, fetva metnini, Yavuz Selim'den "onların (Kızılbaşların) erkeklerinin öldürülmesini ve onlara ait malların, kadın ve çocuklarını da ordu mensupları arasında bölüşülmesini emreden" bir emir vermesi talebi ile bitirmektedir. Yine son kısımlarına, "onlardan (Kızılbaşlardan) herhangi birinin ele geçirilmesi halinde, pişmanlık ve tövbesinin kabul edilmemesi ve anında öldürülmelerini" de ilave etmiştir (Tansel, 2022: 35).

Kemalpaşazade'ye ait olan ve Arapça kaleme alınan ikinci fetva, birincisi ile benzer bir yol takip etmekte ve Safevî kitlesini "İslam karşıtı" olarak tanımlamaktadır. Söz konusu din adamı, "onların statüsünün mürted (dinden düşmüş) olarak kabul edildiklerini, ele geçirilmeleri halinde mallarının, kadınlarının ve çocuklarının ganimet olduğunu, erkeklerinden dolayı eğer Müslüman olmamaları halinde onlarında öldürülmelerini" ifade etmektedir (Tekindağ, 1968: 77). O da fetvasını şu sözlerle bitiriyordu: "Kur'an'ın şu ayetleri gereğince Müslümanların sultanının (yani Yavuz Selim'in) bu inançsızlarla savaşması en önemli görevlerinden biridir" demektedir.

Yavuz Selim tarafından kâfir olduklarına dair fetva yazdırılan Şah İsmail'in ataları Safiyüddin Safi'den bu yana İslam'a bağlılıklarında dolayı Osmanlı padişahları her yıl Erdebil Tekkesinde oturan Safevî şeyhlerine "cerağ akçe" ödemişlerdir. Ayrıca Safevîlere bağlı Kızılbaşlar da Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda kurucu unsur olarak yer almıştır.

Çaldıran Öncesi Anadolu Kızılbaşların Takibi ve Katli

Yavuz Selim, Edirne'de ulemadan çıkan fetva ile birlikte Kızılbaşların takibi ve defterinin dürülmesi, katline dair süreci başlatmıştır. Bu konuda Anadolu'daki bütün askeri ve idari personelin görev aldıkları söylenebilir. Takibat başlığı altında teftiş, yakalama ve cezalandırma işleri yer alır. Olayın cinsi, yeri ve meydana geliş şekli dolayısıyla, ilgili personel farklılıklar gösterebilir. Ancak genel olarak başta beylerbeyi ve kadılar olmak üzere, sancak beyleri ve hâkimleri bunların adamları, toprak kadıları, kadı naipleri, eyalet defterdarları, defter kethüdaları, has zabitleri, eyalet nazırı olan dergâh-ı mu'alla müteferrikaları, tahrirle görevli vilayet muharirleri ve il erleri bu katliamda görevlendirilmiştir (Hammer, 1991: 121). Bunların dışında özel olarak açıktan Kızılbaş teftişi ile görevlendirilen personelin ve halk arasında gizlice dolaşan Kızılbaş ya da Safevîlerle ilişkisi olanları tespit etmeye çalışan casusların bulunduğunu söylenebilir (Gökbilgin, 1965: 51-52).

XVI. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmış Osmanlı tahrirlerinde yapılan teftişler sonucu 40.000 kişinin tespit edilip bunların bütünüyle imha edildikleri veya bir bölümünün sürgüne gönderildiği bilgisi bulunur. Bu bilgiler zamanla Anadolu'da yapılan bu teftişler sonucu "40 bin Kızılbaş'ın Yavuz Selim tarafından katlettiği," şeklinde neredeyse tartışılmaz bir kabule dönüşen bilgi haline gelerek, bugün sosyal ve siyasi vesilelerle sık sık tekrarlanan bir "paradigma" olmuştur.

Osmanlı Ordusu Safevîlerle Savaşmak Yola Çıkıyor.

Yavuz Selim, Şah İsmail taraftarı Anadolu'da yaşayan 40 Kızılbaşın defterini dürdürdükten sonra Savaş için gerekli hazırlıkları tamamlayan Yavuz Selim Safevîlerle Şah İsmail'le savaşmak için Edirne'den Yola Çıkıyor. Ayrıca Safevîlere karşı ticari bir ambargo da başlatan Yavuz Selim İran ipliğinin Batı'ya girişini yasaklıyor. Doğu'da Safevîlerin düşmanı olan Sünni Özbek Hanı Ubeydullah ile ittifak kurmak için yeni bir teşebbüste bulunuyor. Ona 18 Mart 1514 tarihli bir mektup göndedikten sonra 20 Mart 1514 Pazartesi günü Edirne'den hareket ediyor (Yıldırım, 2020: 203).

Sivas'a vardığında sayım yapan Yavuz Selim, Şah İsmail taraftarı 40 000 Kızılbaş öldürüldüğü halde arakasından isyan çıkarmalarından korkuyor İdris-i Bitlisinin de telkinleriyle 35 000 askerini burada bırakıyor. 200 000 askerle Erzincan'dan itibaren Safevî topraklarında ilerliyor önüne gelen her şeyi yağmalıyor, yakalanan Kızılbaşlar öldürülüyor (Hammer, 1991: 122). Şah İsmail'i aşağılayan, tahrik etmeye yönelik hakaret dolu mektuplar gönderiyor.

Zaman zaman Yeniçerilerin direnişiyle karşılaşsa da beş aylık bir yolculuktan sonra 22 Ağustos 1514'de savaşın yapılacağı Çaldıran mevkiine varıyor. Uzunçarşılı, Şah İsmail ordusuyla daha önce gelip yerleştiğini yazıyor (Uzunçarşılı, 2015: 254). Osmanlı ordusu sahaya inerken, Şah İsmail'in Diyarbakır valisi Ustaçlı Muhammed Han Şah İsmail'e bir öneride bulunuyor. "Ben Osmanlıyı

taniyorum, bunların askeri fazla topları, tüfekleri var sahaya yerleşmeden bindirelim işlerini bitirelim” diyor. Şah İsmail “biz yol kesen eşkiya değiliz. Bırakalım yerleşsin dinlensinler, adam gibi karşı karşıya gelir savaşıyoruz” diye tepki gösteriyor. Eğer Şah’ın ordugâhında Osmanlılara karşı hemen hücumla geçme fikri kabul edilebilseydi, Yavuz Selim’e bir hazırlanma imkânı bırakılmamış, bu suretle de yorgun Osmanlı kuvvetleri müşkül duruma düşürülmüş olacaktı.

Çaldıran Savaşı

23 Ağustos 1514 Çarşamba sabahı Osmanlı ordusu savaş tertibini aldı. Saf düzenine geçildi. Merkezde aralarında tüfekli yeniçeriler zincirlerle birbirine bağlanmış top arabalarının arkasında sürekli atış sağlayacak şekilde iki veya üç saf halinde sıralandı. Top arabaları üzerine de tüfekli askerler yerleştirilmişti. Bu kısım adeta bir kale duvarı halindeydi. Bazı kaynaklarda yeniçerilerin ön tarafında arabaların yanında develerin de konulduğu bilgisi vardır. Bu güçlü tahkimatın arkasında Yavuz Selim’in kendisi, vezirleri Hersekzade Ahmed, Dukakinzade Ahmed ve Mustafa paşalar ile durmaktaydı (İdris-i Bitlisi, 2016: 169-170).

Osmanlı Ordusu 80 bin süvari, 500 top, 12 bin tüfekçi ve piyadeleri toplam 200 bin askerdi. Safevilerin topu, tüfeği yoktu. Büyük çoğunluğu süvarilerden oluşan toplam 40 bin askeri vardı. Özbekler saldırı diye 20 bin askerini Horasan sınırında bırakmıştı (Hammer, 1991: 136).

Savaş havanın aydınlanmasıyla başladı. Top seslerine alışık olmayan atların nizamı bozulsada gün boyu sürdü. İki taraftan önemli kayıplar oldu. Yavuz Selim’in karargâhına yedi kez saldırı düzenleyen Şah İsmail top arabaların, develerin, katırların öküz arabalarının zincirle birbirine bağlı olması nedeniyle atların ayakları zincirlere dolaştı ve Yavuz’un karargâhı vurulamadı. Ateşli silahlar karşısında başarılı olmayacağını anlayan Şah İsmail gerilla savaşı vermek üzere geri çekilme kararı aldı (Rumlu Hasan, 2004: 180).

Osmanlı Ordusu’nun Tebriz’e Girmesi

Çaldıran’da iki gün kalan Yavuz Selim üçüncü gün Tebriz’e doğru harekete geçti. Yavuz Selim Tebriz’e kadar gidiyor, anacak halk desteği bulamıyor, çayırlar, meralar, ekin tarlaları her taraf yakıldığı için hayvanları açlıktan ölüyor. Yavuz Selim Yeniçerilerin de baskısıyla bir hafta sonunda Amasya’ya dönme kararı alıyor (Tekindağ, 1968: 72). Yavuz Selim’in hedefinde iki konu vardır. Birincisi: Çaldıran savaşında kendisini desteklemeyen Dulkarlı Beyi öz dedesi Alâüddeve’yi ortadan kaldırmak; İkincisi: Doğu ve Güneydoğu yaşayan Safevileri ortadan kaldırmak Safevi topraklarına Kürtleri yerleştirmek (Haydar Çelebi, 1976: 464).

Bu konuda Dulkadirli Beyliğinin ortadan kaldırılma işini Şehsuvaroğlu Ali Bey’e, Kürt derebeylerin ikna işini İdris-i Bitlisi’ye veriyor. 1515 yılında Dulkarlı Beyliğiyle girdiği savaşı kazanıyor, Alâüddeve ve çocukları öldürülüyor. Dulkadir Beyliğinin başına Şehsuvaroğlu Ali Beyi getiriyor. İdris-i Bitlisi’nin çabası sonucu Sünni Kürt beyleri ikna ediliyor Osmanlı’nın yanında yer alması sağlanıyor ve başına Diyarbakır bölge valisi olarak İdris-i Bitlisi getiriliyor.

1516’da yapılan Koçhisar savaşıyla Safevi Diyarbakır valisi Kara han öldürülüyor, savaşı Osmanlı’nın desteğiyle Kürt derebeyleri kazanıyor. Osmanlı’nın ilhak politikasının sadık destekçisi İdris-i Bitlisi’nin rolü, Kürtlerin siyasi eğilimlerinin değişmesinde Osmanlılarla ortak oldukları Sünnilik ideolojisi de önemli rol oynuyor. Sonuçta Safevilerin elinde olan, kuzeyde Harput ve Bitlis’ten başlayan, güneyde Rakka ve Musul’a kadar uzayan geniş topraklar Osmanlı idaresine geçiyor (Tansel, Topkapı Sarayı Arşivi, 6320 (18)). Bölgede büyük çaplı Türkmen katliamı yapılıyor. Bir kısmı sürülüyor, bir kısmı da zorunluluktan ötürü Kürtleştiriliyor. Bölgede araştırma yapan tarihçi Bülent Akın’ın (Akın’ın, Doktora Tezi, 2017) tespitlerine göre; Diyarbakır bölgesinde 1518 tahrir defterlerinde 330 Türkmen köyü

tespit ediliyor. Avuçan ve Dede Garkın ocakları da Diyarbakır da olduğu halde bugün ikisi Kürtlerle karışık dört Türkmen Alevi köyü bulunuyor.

Yavuz Selim 1517'de Memlûkler üzerine yürüyor, Suriyeyi, Filistin, Mısır topraklarına katıyor, Memlûklerin elinde bulunan İslam Halifeliğini de alıp 1518'de Edirne'ye dönüyor.

Şah Celal "Kızılbaş" Ayaklanması

Anadolu halkı Yavuz Selim'in zulmü altındadır. Egemen Osmanlı iktidarı halkı ağır vergilere bağlarken, onları bir de Kızılbaş-Türkmen oldukları için dışlar, en küçük bir hak talebine büyük baskılarla, katliamlarla karşılık verir. Şah Celal böylesi ağır koşulların hüküm sürdüğü topraklarda 1519'da Yavuz Selim'in hükümdarlığı sırasında Bozok ve çevresindeki Kızılbaşlarla Osmanlı idaresine başkaldırır.

Bazı tarihçiler ayaklanma hazırlıklarının Yavuz Selim Mısır seferindeyken 1517'nin ortalarında başladığını söylerler (Hoca Sadeddin, 2016: 347); Tokat yöresinde başlayan ayaklanma, Anadolu Kızılbaşları ve göçebe yaşayan diğer gruplar arasında destek bulur ve devletin ağır vergi yükü altında ezilen binlerce çiftçinin de katılımıyla hızla yayılır. Amasya ve Tokat'ın Türkmen Kızılbaş Alevisi başına toplanmıştır. Silahlı ve atlı yaklaşık 20 bin kişilik bir güç oluşturur. Üzerine Gelen Osmanlı ordularını dağıtır. Şadi Paşa ve Rüstem Paşa çatışmalarda yaralanır. Edirne'de bulunan Yavuz Selim, topraklarındaki bu ayaklanmayı bastırması için Rumeli Beylerbeyi Ferhat Paşa'yı vezirlik payesi vererek görevlendirir. Ferhat Paşa, kapıkulu ve Yeniçerilerden oluşturduğu büyük bir güçle yola çıkar. Karaman ve Rum Beylerbeyi ile Şehsuvaroğlu Ali Bey'e de birlikte hareket etmeleri için haber yollar. Bu gelişmeleri öğrenen Şeyh Celal bu kadar gücün üstesinden gelemeyeceğini düşünerek Şah İsmail'e sığınmaya karar verir (Komisyon, 2001).

Yandaşlarını toplayarak Sivas'a dek ulaşır. Dulkadirli Beyi Şehsuvaroğlu Ali Bey, Osmanlı yönetimine yaranmak için Celal ve yandaşlarını ortadan kaldırmak amacıyla Elbistan'dan hareket eder. Şehsuvaroğlu Ali Bey Kayseri'de Hüsrev Paşa ve Şadi Paşa ile buluşur. Her üçü birden isyancıların İran'a kaçmasını önlemek için Ferhat Paşa'nın gelmesini beklemeden isyancı Kızılbaşlara karşı hücumla geçerler. 24 Nisan 1519 günü sabahdan yatsı vaktine kadar süren çarpışmada Kızılbaşların çoğu öldürülerek kadın ve çocuklar esir alınır; ayaklanma bastırılır. Derviş Celal'in cesedi parçalara ayrılıp, başı Yavuz Selim'e gönderilir (Uzunçarşılı, 2015: 297).

Yavuz Selim döneminde Şeyh Celal'in başlattığı Kızılbaş ayaklanması bir başlangıçtır. Daha sonra Anadolu'da, Osmanlı'ya karşı yapılan tüm yerel ayaklanmalar onun adıyla anılacak, bu tür olaylara Celâlilik, olayları çıkaranlara da Celâli denenecektir (Akdağ, 1999: 213-214).

I. Süleyman Dönemi (1520-1566)

Babasının ölümü üzerine tahta çıkan I. Süleyman'ın hedefinde Doğuda Kızılbaş Safeviler, Batıda Avrupa vardı. Bundan dolayı saltanatının ilk yıllarında yeni vergiler koyma, var olan şeri ve örfi vergilerin oranlarını artırma yoluna gitti. Babasının Kızılbaşlara karşı başlattığı baskı ve kırım politikasını devam ettirdi. Bu nedendir ki, Anadolu birbirini izleyen onca ayaklanmaya sahne oldu.

I. Süleyman döneminde devlet politikası olarak dinsel baskının Ehlisünnet Sünni inancının dışında kalan kesimler için artan seyir izledi. Kanunlar, fetva ve fermanlar ile şeriatın şiddeti kurumlaştı. İbni Kemal, Zembilli Ali Efendi, Ebussuud Efendi gibi ünlü şeyhülislamı katı şeriatçılar bu dönemde görev yaptı (Yetkin, 1974: 27).

Alevi toplulukları, genellikle Alevi Türkmenlerin önderliğinde olan, temelde toplumsal-ekonomik-siyasal ve mezhep-sel nedenlerden kaynaklanan hareketlerdir (Bayrak, 1986: 14). Özünde bunlar "inanç düzeyindeki bir başkaldırının toplumsal bir başkaldırıya dönüşmesi sonucu yaşarlılığını

sürdürüp canlılığını koruyan” hareketlerdir. Haksızlıkların öbekleştiği düzene karşı yapılan eylemlerdir. Eski bir geleneği vardır. Baba İlyas-Baba İshaklarla başlayıp bu hareket, Şeyh Bedreddin’le büyük bir kitlelilik ve felsefik-ideolojik temel kazanmıştır. Karamanlı, Şah Kulu, Nur Ali Halife, Bozoklu Celal, aynı niteliğini koruyarak sürdürülmüştü (Ahmet Lütfi, 1979: 34).

Özellikle Çaldıran Savaşı ve onun öncesinde Safevilerin Anadolu’daki yandaşları, bağlıları Yavuz Selim tarafından yapılan katliamlar, arkasından Mısır’ın zaptıyla Yavuz Selimle birlikte Halifeliğin Osmanlıya geçmesi, Alevilere katı Sünniliğin dayatılması, kimliklerinin yok sayılması ve sosyo-ekonomik koşullar I. Süleyman döneminde şiddetini artırmıştır. I. Süleyman dönemi ekonomik nedenlerin yanında ülkesinde kendini dışlanmış, ötekileşmiş sayan bu haksızlıklar karşısında, hakkını araması için başka çaresi olmayan Alevi-Türkmenlerin yoğunlukla isyan ettiği bir dönemdir.

Baba Zünnun İsyanı

Süklün Koca’yla Baba Zünnun isyanı bir köylü hareketidir. Devletin köy/ tarım politikası sonucu doğmuştur. Osmanlı Devleti’nin köye, köylüye, Türkmen’e, Alevi’ye ters bakışının sonucudur bu olay. Kısaca Süklün Koca - Baba Zünnun isyanı bir köylü-Türkmen-Alevi hareketidir. Baba Zünnun, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Bozok’ta yaşayan Kızılbaşlardandır. Toprak yazımındaki haksızlıklar hoşnutsuzluklara ve giderek geniş köylü isyanlarına yol açmıştır.

Baba Zünnun ayaklanmacıları üzerine Karaman beylerbeyi Hurrem Paşa görevlendirilir. Hurrem Paşa, Baba Zünnuncularla Kayseri yakınlarındaki Kurşunlu Beli’nde savaşa tutuştu ve yenildi. Hurrem Paşa, İçel Sancakbeyi Bostancı Ali Bey, Kayseri Beyi Behram Bey ve daha birçok zeamet ve tımar sahipleri öldüler (Yetkin, 1974: 206).

Bu yenilgiler üzerine Hüseyin Paşa tüm eyalet askeriyle Baba Zünnuncular üzerine yürüdü. Höyük’de kanlı çarpışmalar oldu. Bu savaşta Baba Zünnun öldü (26 Ağustos 1526).

İsyancılar Maraş civarında kılıçtan geçirildi. Baba Zünnuncular yenilmiş, olay son bulmuştu (26.9.1526). Baba Zünnun öldürüldükten sonra oğlunun (Zünnunoğlu adıyla) ikinci bir isyan başlatmasını hazırlamıştır.

Zünnunoğlu İsyanı

Süklün Koca - Baba Zünnun-Atmaca olaylarının devamı biçiminde başladı ve sürdürüldü. Neden ve olay olarak 1526’da Bozok’taki olayların bir devamıydı. Bozok’ta olaylar yeniden ayaklanmalara yol açtı. Ayaklanmayı Zünnun Bey’in oğlu yürütüyordu. Zünnunoğlu Hisar Beğlü oymağının boybeyiydi.

Ayaklanmaya Hisar Beğlü oymağıyla birlikte Çiçeklü, Ağca Koyunlu, Mesuthive daha birçok Alevi Türkmen oymağı katılmıştı. Ayaklanmacılar 5-6 bin kişi olmuşlardı. İran’a yönelmişlerdi. Geçtikleri yöreleri yağmalıyorlardı. Eyleme engel olmak isteyen Sivas Beylerbeyi Yakup Paşa’yı Unavur’da yenip eylemi sürdürmüşlerdi. Bu kez Diyarbakır Beylerbeyi Hüsrev Paşa eylemi bastırmakla görevlendirildi. Zünnunoğlu’nun önü Pasin Ovası’nda kesildi. Ayaklanmacıların çoğu öldürüldü. Zünnunoğlu İran’a kaçarak kurtuldu (Sümer, 1976: 77).

Domuzoğlan ve Yenice Bey Ayaklanması

Baba Zünnun ayaklanması Maraş-Adana-Tarsus-İçel çizgisi Alevi Türkmenlerini etkiledi. 1526’larda bu yörelerde köylü Alevi-Türkmen nitelikli eylemler yoğun olarak yaşamaktaydı. Kaynakların yüzeysel değinmelerine ve üstünü sövgüyle örtülemesine karşın, olayların devletin yanlış köylü politikasından kaynaklandığı anlaşılıyor.

Köylü Alevi-Türkmen üzerindeki devletin baskı ve sömürü siyasası bu ayaklanmalara da neden olmuştu. 1526'larda Adana Sancağının Berendi Bucağında Domuzoğlan (Tonuz oğlan-Dokuz oğlan), Tarsus Sancağının Ulaş Bucağında Yenice Bey (Yekçe Bey-Beyce) 500-600 kişiyle ayaklandılar. Bu olaylar aynı yıl içerisinde Adana valisi Ramazanoğlu Piri Bey'ce kanlı biçimde bastırıldı (Müneccimbaşı Tarihi, 1974: 526).

Veli Halife Ayaklanması

1526'da Adana Sancağı'nda Karaisalı Türkmen oymağından (Solakzade "Kayalı" kavminden diyor) Mustafa oğlu Veli Halife ayaklandı. Peçevi'ye göre "Rafizi"ydi ve "İran Şahı'nın halifesi sanını" taşıyordu. Kısaca Türkmen kökenli ve Aleviydi. Çevresine yöre köylüleri toplandılar ve Tarsus üzerine yürüdü. Tarsus Sancakbeyinin karşı koyması üzerine savaşıldı. Adana valisi Piri Bey Tarsus sancak beyinin yardımına geldi. Veli Halife iki ateş arasında kaldı. Her iki yandan da çok insan kırıldı. Ayaklanmacıların tümü devlet güçlerince kılıçtan geçirildi.

Kalender Çelebi İsyanı

Balım Sultan 1516'da ölünce yerine geçmiş ve on bir yıl Hacı Bektaş Veli Dergâhında Postnişin olarak görev yapmıştır. Kalender Çelebi (1476-1528) Hacı Bektaş Veli soyundan. Çelebilerden Celalettin Ulusoy'a göre Balım Sultan'ın kardeşi. Onun ölümünden sonra yerine postnişin olmuştur (Celalettin Ulusoy, 1986: 78). Osmanlı kaynakları olsun, günümüz araştırmacıları olsun Kalender Çelebi'yi Hacı Bektaş soyundan ve Balım Sultan evlatlarından olarak gösterirler.

Gelenek bilgisine göre Kalender Çelebi, Kadıncık Ana'nın oğlu Habib Efendi'nin torunlarından. Babası İskender Çelebi'dir. İskender Çelebi ise Balım Sultan'ın oğludur. Yani Kalender Çelebi Balım Sultan'ın torunudur. Balım Sultan'ın babası Resul Çelebi, Resul Çelebi'nin babasıysa Kadıncık Ana'nın oğlu Habib Efendi'dir (Peçevi Tarihi, 2025: 92).

Kalender Çelebi, II. Bayezid, I. Selim (Yavuz) ve I. Süleyman (Kanuni) devrinde yaşamıştır. 1527'de geniş çaplı bir isyan başlatmıştır. Osmanlı kaynaklarında adı sıkça geçen, Kalender Çelebi isyanı, Alevi Bektaşî tarihinde ve araştırmacılığında da büyük yer tutar (Akdağ, 1979: 131). Alevi-Bektaşî tarihinde sayısız isyanlar yaşanmıştır, ancak Kalender Çelebi isyanı, isyanların en büyüğü ve en kapsamlısıdır. Tarihçi İbrahim Peçevi Efendi şunu yazıyor: "Kalender Şah o kadar güç ve itibar kazandı, o kadar kalabalık bir topluluğun başı oldu ki, böylesi şimdiye dek hiçbir başkaldırıya nasip olmuş değildi. Işık ve Abdal diye anılan ne kadar inancı ve eylemi bozuk kimseler var idiyse yanına toplanıp yirmi, otuz bin kadar eşkiyadan oluşan büyük bir çete meydana geldi." (Peçevi Tarihi, 2025: 93).

Tarihçi Münecimbaşı Ahmet Dede de olayın toplumsal ve sınıfsal özünü benzer görüşle anlatır: "Çevresine Kalenderilerden, Anadolu mühlitlerinden ve Türkmen arabozucularından büyük bir kalabalık topladı. Kalender'in ünü her yana yayıldı. Dulkadiroğullarından çoğu onun yanına geçtiler. Timarları ellerinden alınan Dulkadiroğulları öç almak için olanak kolluyorlardı. Kalender başkaldırınca ona katıldılar." (Müneccimbaşı Tarihi, 1974: 528).

Hareket, başında bir Alevi hareketi olarak doğdu ve gelişti. Kaynakların "Işıklar", "Torlaklar", "Kalenderiler", "Abdallar" ve "mülhidler" dedikleri bu Alevi gruplardı. Ancak bunları harekete geçiren mezhep ve tarikat bağnazlığı değildi. Toprak sorunları, devlet baskısı, devlet ve yönetimle olan çelişkileri onları bu tür geniş bir kitle eylemine sürüklemişti. Bilindiği gibi bu olaya Dulkadirli Türkmenler, Timarlı Sipahiler, Sünni çiftçiler, dahası kent ve kasabalılar da katılmışlardı (Bozkurt, 1990: 63).

Kalender Çelebi ayaklanması Kırşehir dolaylarında çıkmıştı ama bu yöreyle sınırlı kalmamıştı. Köylülüğün, Türkmen'in ve Aleviliğin yoğun olduğu bölgelere yayılmıştı. Kırşehir, Ankara, Bozok, Sivas,

Maraş, Adana ve Tarsus ayaklanma alanı olmuştu. Ayaklanmaya Orta Anadolu'nun Çiçekli, Akçakoyunlu, Masatlı, Bozoklu Türkmenleriyle güneyin Dulkadir Türkmen boylarından özellikle Karacaoğlu ve Bişanlılar (Dokuz boy) katılmışlardı (Sümer, 1976: 77).

Ayaklanma 1526'larda Kırşehir- Ankara yöresinde patladı. Kalender Çelebi kalabalık bir Türkmen Alevi-Bektaşî topluluğuyla ayaklanmıştı. Kanuni Sultan Süleyman bu ayaklanma dolayısıyla Macaristan seferinden erken döndü. Ayaklanmayı bastırmakla Sadrazam İbrahim Paşa görevlendirildi. İbrahim Paşa 3000 yeniçeri ve 2000 sipahiyle Anadolu'ya geçti. Anadolu ve Karaman Beylerbeyleri de eyalet askerleriyle İbrahim Paşa'ya katıldılar. Aksaray'a varıldığında Münecimbaşının anlatımıyla "eşkiya Kızılbaz diyarına kaçar" kuşkusıyla (Münecimbaşı Tarihi, 1974: 526). Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa ile Karaman Beylerbeyi Mahmut Paşa askeri birlikleriyle Kalender'in üzerine gönderildi. Behram Paşa, Kalender'e yetişip Kazova'da savaşa tutuştuysa da bozguna uğradı. Mahmut Paşa'yla birleşen Osmanlı güçleri Tokat yakınlarında Cincilfe (Peçevi Tarihi, 2025: 93) denilen yerde 27 Mayıs 1527'de yapılan savaşta yeniden yenildi. Osmanlı ordusunun ileri gelir bir takım kimseleri öldüler. Bunlar arasında Karaman Beylerbeyi Mahmut Paşa, Alaiye Beyi Sinan Bey; Amasya Beyi Koçi Bey, Birecik Beyi Mustafa Bey, Anadolu Timar Defterdarı Nuh ve Karaman Defterdarı Kethudası Şeyh Mehmet bulunuyordu (Solakzade Tarihi, 1989: 154-155). Bu, Osmanlılar için acı bir yenilgi ve bozgun olmuştu. Osmanlı ordusunun tüm ağırlığı Kalender Çelebi'nin eline geçti.

Bu olaydan sonra Dulkadirli boylarının çoğu Kalender Çelebi'ye katıldı. Gücü 30-40 bin dolayına çıktı. Bu güç, Osmanlı'yı akıllı düşünmeye ve önlemler almaya götürdü. İbrahim Paşa bu kez Kalender güçlerini araştırttı. Bunların yalnızca Alevi olmadıklarını, olayın kökeninin de yalnız Alevilikten kaynaklanmadığını belirledi. Olay, ekonomikti. Toprak sorunundan kaynaklanıyordu. Ayaklanmacılar içerisinde önemli ölçüde ellerinden dirlikleri alınmış Dulkadirli timar beyleri vardı. Bu durum İbrahim Paşa'nın yeni politika belirlemesine neden oldu.

İbrahim Paşa Dulkadirliye eski topraklarını vererek eylemden koparabileceğini düşündü ve uyguladı. Dulkadirli oymaklarından Başatı, Karacalu ve Dokuzboy beylerine gizlice dirliklerinin verileceğini bildirdi (Yetkin, 1974: 209). Ayrıca yolsuzlukların düzeltileceğini duyurdu. Vali Ferhat Paşa'yla kimi sancakbeyleri "halka yanlış davranıyorlar" gerekçesiyle, aslında ise "ayaklanmacıları ezemedikleri için" idam edildiler (Yürükoğlu, 1990: 250). Böylece isteklerine ulaşan eski dirlik sahibi Dulkadirli beyleri yoksul köylülere ve Alevilere ihanet ederek ayrıldılar. Devletçe doyurulan bu Dulkadirli Beyler başkalarını da Kalender Çelebi'den koparmayı üslendiler. Böylece Kalender Çelebi ayaklanmacılarında çözülme başladı. Özellikle geceleri birçok insan ayrılarak köylerine dönüyorlardı. Sonunda Kalender Çelebi'nin yanında üç-dört bin Kalenderi kaldı (Münecimbaşı Tarihi, 1974: 527).

İran yolunun Hüsrev Paşa'ca kesilmesi üzerine Kalender Çelebi Tebriz yönüne gitmek için Kayseri-Elbistan arasındaki Sarız'a gitmişti (Sümer, 1976: 77). Kalender Çelebi'yi politik yolla yıpratın İbrahim Paşa dergâhı mualla çeşnigirlerinden Bilal Mehmet Ağa'yla Divane Pervane'yi Kalender Çelebi üzerine gönderdi (Peçevi, 2025: 94). Savaş Başsaz denilen yerde yapıldı (Nurhak Dağı'ndadır). Tarih 22 Haziran 1527'di. Kalender Çelebi ve sonuna dek kendisinden ayrılmayan Dulkadir beylerinden Veli Dünder öldürüldüler. Başları "atın terkisine asılarak" İstanbul'a götürüldüler. Adamlarından pek azı kırımdan kurtulabildiler (Münecimbaşı Tarihi, 1974: 527). Ancak sevenleri daha sonra başı kesilmiş Kalender Çelebi'nin gövdesini Hacı Bektaş'a, dergâha kadar götürme cesaretini gösterirler. Mezarı, Hacı Bektaş Dergâhında, Balım Sultan türbesinin içindedir.

Kalender Çelebi isyanı yeni bir umudun sönüşü ve şiddetin daha da yükselişini de beraberinde getirmiştir. Kalender Çelebi'nin öldürülmesi üzerine Bektaşî tarikatının Anadolu'da ki faaliyetlerine son verilmiş, taraftarları ve tarikattaki çok sayıda dede-baba öldürülmüştür. Bu ayaklanmayla birlikte

Hacı Bektaş postu 24 yıl postnişinsiz kalmış, 1551 yılında I. Süleyman'ın (Kanuni) ilk eşi, Mahidevran Sultan'ın ağabeyi, Ali Paşa (Sersem Ali Baba), Hacı Bektaş postnişinliğine tayin olmuştur.

Kalender Çelebi'nin 16. yy. da düzenlenmiş birçok dergilerde, şiirlerine rastlanmaktadır. Hece ve aruz veznini ustalıklarla kullanmaktadır. Başarılı bir şairdir. Şiirlerinde Hurufi inançları görülür.

Dün gece seyrimde bâtın yüzünde
Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi gördüm
Elif taç başında nikap yüzünde
Aslı imam nesli Ali'yi gördüm.

Kalender Abdal'im koymuşum seri
Şükür kurban kestim gördüm didârı
Erenler serveri, gerçekler eri
Sultan Hacı Bektaş Veli'yi gördüm.

* * * * *

Her canâ kalan serseriye er demesinler
Ser vermeyinin ismine server demesinler

Ser vermez isem yoluna Şâh-ı Kâdimin
Âlemde dahi bana KALENDER demesinler

Pir Sultan Abdal XVI. Yüz Yılda Meydana Gelen İsyânların Tanığı ve Sanığıdır.

Yukarda da belirtildiği gibi, Pir Sultan Abdal'ın 16. Yüzyılda 2.Bayezit (1481-1512), Yavuz Selim (1512-1520) ve Kanuni Süleyman (1520-1566) dönemlerinde yaşadığı anlaşılmaktadır. XVI. yüz yıl, Anadolu'da Türkmen Alevilere karşı yapılan katliamlar yüz yılı olarak tarihe geçmiştir. Pir Sultan Abdal, II. Bayezid'den başlamak üzere Yavuz Selim ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan katliamların tanığıdır. Pir Sultan Abdal şiirleriyle adeta bu katliamların tarihini yazmıştır. Pir Sultan Abdal'ın gerek şiirleri, gerek düşünceleri nedeniyle etkisi geniş bir alana yayılmış, bunun sonucu yaşamı birtakım söylencelerle karışmıştır. Anadolu halkını Osmanlı'nın baskılarına karşı deyişleriyle şiirleriyle diri iri tutmaya çalışan bir halk önderidir. Pir Sultan Abdal'ın yaşamı ve mücadelesiyle ilgili belirsizlikler ve tartışmalar devam etmektedir. Son yüz yılda hakkında çok sayıda kitap, makale yayımlanmasına karşın bir sonuca bağlanamamıştır.

Osmanlı Devleti'nin en çalkantılı dönemini yaşamıştır Pir Sultan Abdal. Yavuz'un kırımını çocukluk günlerinin anılarıdır. Bu anılar dilden dile anlatıldığından Pir Sultan gibi duygulu bir insanın belleğinde yer edinmiş olmalı. Savaş, bunalım, yokluk Kanuni ve sonrası dönemde dorukta. İnsanların açlıktan otladıkları bir dönem. Köylü, Türkmen ve Alevi kırımını tüm boyutlarıyla sürüyor. Devletin bu tutumuna karşı başkaldırılar güncel olarak yaşanıyor. Alevi başkaldırıları bir bakıma gelenekleşmiş. Selçuklu'yla başlayan, geniş kitle eylemleri Baba Zünnunlar, Süklün Kocalar, Kalender Çelebi'ler Atmaça'larla sürdürülmüş. Tokat, Amasya, Sivas, Yozgat kaynıyor. Özellikle Alevi köylü kesimlerinde huzur yok. Bir Alevi-Türkmen yatağı olan Kazova her gün bir başka olaya sahne oluyor. Halk daha iyi bir düzenin arayışı içinde. Safevi yönetimi bu açıdan Alevi köylülüğe çekici geliyor. Osmanlı'yla çelişkiye düşen kesimler İran'a göçüyor, yurt edinebiliyor. Safevi yönetimi Anadolu Alevi Türkmenleriyle sürekli ilişki içerisinde. Safeviler, Alevi halkı için bir umut kapısı (Memet Fuat, 1977: 37).

Pir Sultan Abdal Şah Tahmasb'ın Halifesidir.

Bazı araştırmacılar Pir Sultan Abdal'ın 1514 Çaldıran yenilgisinden sonra Şah İsmail'den umudunu kestiğini Hacı Bektaş Postnişini Kalender Çelebiye bağlandığını, Şiirlerinde söylediği Şah'ın Kalender Çelebi olduğu yönündedir. Bana göre bu iddialar sübjektif biraz zorlama ve iddialardır.

Şah Tahmasb'ın saltanat döneminin (1524-1578) büyük bir bölümü, Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanat dönemine (1520-1566) rastlar. Kanuni babasından devraldığı Kızılbaş Alevi düşmanlığını içerde ve dışarda devam ettirir. Safeviler üzerine onlarca sefer düzenleyen Kanunî Sultan Süleyman 1534'de yaptığı doğu seferinde, Safevilerin elinde bulunan Bağdat'ı Osmanlı topraklarına katmıştır.

Pir Sultan Abdal, Şah Tahmasb döneminde Bağdat'ın Osmanlıların eline geçmesini şiirleştirmiştir:

Güzel Şah'ım çok yerlerden görünür
Aslı nedir neye verdin Bağdad'ı
Şahım birdir binbir dona bürünür
Aslı nedir neye verdin Bağdad'ı

Pir Sultan'im der ki üçler yediler
Kırklar da bu demde hazır idiler
Bağdad'ı Basra'yı verdi dediler
Aslı nedir neye verdin Bağdad'ı

“Yürüyüş eyledi Urum üstüne” diye başlayan şiirindeki sözlerine bakarsak, Pîr Sultan Abdal'ın 16. Yüz yılda Osmanlı padişahları, II. Bayezid, Yavuz Salim ve Kanunu döneminde yaşadığı, bu dönemde Anadolu'da yaşayan Kızılbaşlar Aleviler üzerinde etkin olan Safevi Şahlarından Şah Tahmasb'ın halifesi olduğu konusunda aşağıda ki şiiriyle şüpheyeye yer bırakmayacak bir belge sunmakta olduğu söylenebilir.

Pir Sultan Abdal'ın devamlı kavuşmayı arzuladığı ve bir gün mutlaka çıkıp geleceğini düşündüğu şah, 1548-49'da Anadolu üzerine sefere çıkan Şah Tahmasb (1524-1576) olmalıdır (Aslanoğlu 2000: 60). Onu bir şiirinde, Koca Haydar Şah-ı cihan torunu / Ali nesli güzel imam geliyor (Avcı 2012: 171) şeklinde anar.

Yürüyüş eyledi Urum üstüne
Ali nesli güzel İmam geliyor
İnip temenna eyledim destine
Ali nesli güzel İmam geliyor

Aslını sorarsan Şah'ın oğludur
Ali nesli güzel imam geliyor
Koca Haydar Şah-ı cihan torunu
Ali nesli güzel imam geliyor

Pir Sultan Abdal'im görsem şunları
Yüzüm sürsem boyun eğip yalvarı
Evvel baştan On'ki İmam serveri
Ali nesli güzel İmam geliyor

Koca Haydar Şah-ı cihan diye anılan, Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'dır. Şah diye anılan ise, Akkoyunlu Devleti'ni yıkıp Safevî Kızılbaşlar Devleti'ni kuran Şah İsmail'in kendisidir. ...Şeyh Haydar'ın torunu, Şah İsmail'in oğlu da Şah Tahmasb'dır.

Pîr Sultan Abdal'ın şiirlerindeki olayların Şah Tahmasb dönemindeki olaylara uyması, daha sonraki Safevi şahlarının Anadolu üzerine "yürüyüş eylemiş" olmaları, şairin bu dönemde yaşadığından şüphe edilemeyeceğini gösterir.

Pir Sultan Abdal, 1555 Amasya Osmanlı Safevi Barış Antlaşmasının yapıldığı döneme kadar süregelen çekişme ve çatışmalarla ilgili birçok deyiş söylemiştir.

Amasya Barış Antlaşması'na rağmen, bu döneme ilişkin belgelerden aslında gizliden gizliye gerginliğin sürdüğünü, sürekli ve sıkı takiplerin yapıldığını ve geniş kıyımların yaşandığını öğreniyoruz. Osmanlılar Anadolu'da Türkmen, Kızılbaş-Alevi toplumunu kontrol edebilmek ve Safevilere geçişi önlemek için antlaşmaya sığınanların iade edileceğine ilişkin bir madde koydurmuştu (Sümer, 1976: 71). Bu dönemde gidiş gelişler özellikle Rum eyaletinden kaynaklanıyordu. Türkmen Kızılbaşların yeni bir ayaklanmasından çekinen Osmanlı yöneticileri toplumu yakında izleyerek önlem almaya ağır baskı ve kıyımlarla sindirmeye çalışıyordu. Dolayısıyla Rum eyaletini de kasıp kavuran bu takip, baskı ve kıyımlardan Pir Sultan Abdal gibi etkili birinin, etkisinde olan toplumu Osmanlı'nın zulmüne karşı ayaklanmaya çağırması doğaldır.

Pir Sultan Abdal'ın Ayaklanma Girişimi

Pir Sultan'ın asılma nedeni hakkında görüş belirten araştırmacıların çoğunluğu, Pir Sultan'ın bir ayaklanma düzenlediği, ya da bu ayaklanmada yer aldığını tahmin etmektedir. Abdülbaki Gölpınarlı'da (1976: 7). "Pir Sultan Abdal'ın Osmanlı'ya karşı ayaklanma girişiminde bulunmuş olabileceğini aşağıda dörtlükten çıkarmaktadır

Yetmiş üç er idik girdik bu yola
Yalbirdak kılıçlar hep aldık ele
İman Kur'an nasip olsa bir kula
Kudretten okunu onun Yasin'i

Yukardaki dörtlüğünden onun bu ayaklanmaya 73 kişiyle başladığını söyleyebiliriz" diye yazmaktadır.

Muhammed Mehdi'in Hak sancağını,
Çekelim bakalım nic'olsa olsun.
Teber çekip münkirlerin kanını,
Dökelim bakalım nic'olsa olsun.

Mahluk deccal oldu, insan haşarı,
Asla bilen yoktur hayırı, şerri.
Taber çekip şu mağ'radan dışarı,
Çıkalım bakalım nic'olsa olsun.

Müminleri bir katara düzelim,
Güruh güruh şu alemi gezelim.
Münkirlerin sarayını bozalım,
Yıkalım bakalım nic'olsa olsun.

Pir Sultan'a Hûda yardım etmez mi?

Müminler bağında bülbül ötmez mi?
Bunca yattığımız gayrı yetmez mi?
Kalkalım bakalım nic'olsa olsun

Şiirinin harekete başlanacağı zamanlarda söylediği meydandadır. Hatta ikinci şiirinden anlıyoruz ki, önce bir mağara da gizlenmişler.

Hazret-i Ali'nin devri yürüye,
Ali kim olduğu bilinmelidir.
Alay alay gelen gaziler ile,
İmamlar'ın öcü alınmalıdır.

Pir Sultan'ım eydür: Ey Dede Dehman,
Kendini çevret de ondan gel heman.
İstanbul şehrinde ol Sahib-i zaman,
Tac-ü Devlet ile sallanmalıdır.

Türkmen Kızılbaş kıyımı için sık sık gönderilen genel bir fermana bağlı olarak Pir Sultan Abdal hakkında da doğal olarak arama emri çıkarılması ve yakalandığında idam edilmesi üzerinde durulması gereken bir başka olasılıktır. Aslında kovuşturma ve kıyımlar kapsamında böyle bir durumun yaşanması da doğaldır. Ayrıca böyle bir kişiye karşı sergilenen davranış Osmanlı yöneticilerinin Türkmen Kızılbaşlara karşı yönelttiği tehdit ve kıyımı hangi boyutlara taşıyabileceğinin göstergesidir. Bu anlamda Türkmen Kızılbaş halka karşı gözdağı niteliği taşıyan bir olaydır (Avcı, 2012: 134-135).

Pir Sultan Abdal'ın aşağıdaki şiiri kendi hakkında ferman verildiği duyumu üzerine söylediği izlemine vermektedir. Başına gelecekleri sezinleyerek musahibi, yol kardeşi Sultan Ali'ye yana yana derdini ve sıkıntılarını anlatan Pir Sultan Abdal, peşinden yarenine eşine seslenerek, "ferman geldi serim yere düş oldu" demekte ve bir sonraki şiirinde fermanın büyük yerden geldiğini belirtmektedir.

Sultan Ali'm bir iş geldi başıma
Yana yana ağlanacak iş oldu
Malüm olsun yarenime eşime
Ferman geldi serim yere düş oldu

Bu deyiş dışında aşağıda sunduğumuz deyişe bakarsak Pir Sultan bu durumdan haberdar olduğunda köyünde bulunmaktadır. Asker tutuklamaya gelmiştir. Şiirinde yakalanma, götürülme durumu anlatılmaktadır.

Bize de Banaz'da Pir Sultan derler
Bizi de kem kişi bellemesinler
Paşa hademine tembih eylesin
Kolum çekip elim bağlamasınlar

Eğer Ali Baba söze uyarsa
Ferman büyük yerden beyler kıyarsa
Ala gözlü yavrularım duyarsa
Alım çözüp kara bağlamasınlar

Bu şiir ise Pir Sultan Abdal'ın dileğini bildiren şiirlerindedir.

Pir Sultan Abdal'ın tutuklanması ve siyaset edilmesi ile ilgili Pir Sultan Abdal adına üretildiği anlaşılan deyişte Pir Sultan Abdal'ın başına gelenlerle ilgili çok çarpıcı örnekler vermektedir. Deyişteki "muhbirin üstünde çırılar yana" dizesiyle, Pir Sultan Abdal ihbar sonucu yakalandığını söylemektedir.

Banaz'dan sürdüler bizi Sivas'a
Erler himmet edin ben gidiyorum
Garipçe canıma kıldılar cefa
Erler himmet edin ben gidiyorum

Gidi kâfir gelir dedim imana
Kuzular ağlıyor hem yana yana
Getirip de haps ettiler zindana
Erler himmet edin ben gidiyorum

Gidi dideceğim yoldan kalmadı
Güzel Şah'a gelir dedim gelmedi
Pirimizden bize himmet olmadı
Erler himmet edin ben gidiyorum

Urganım çekildi sığındım dara
Üstüme döküldü ağ ile kara
Muhbirim üstünde çırılar yara
Erler himmet edin ben gidiyorum

Pir Sultan Abdal'ım kolum büküldü
Aktı gözüm yaşı yere döküldü
Ahir urgan boğazıma takıldı
Erler himmet edin ben gidiyorum

Aşağıdaki "Yürü bire Hızır Paşa" ile başlayan şiiri, Pir Sultan Abdal'ın yakalanmasından ve hapse atılmasından sonra söylediği şiirlerindedir.

Yürü bire Hızır Paşa
Seninde çarkın kırılır
Güvendiğin padişahın
O da bir gün devrilir.

Nemrud gibi Anka n'oldu
Bir sinek havale oldu
Davamız mahşere kaldı
Yarın bu senden sorulur

Şah'ı sevmek suç mu bana
Kem bildirdin beni Han'a
Can için yalvaram sana
Sehinşah bana darılır

Hafid-i Peygamber'im has
Gel Yezid Hüseyin'imi kes
Mansur'um beni dara as
Ben ölünce il durulur

Ben Musa'yım sen Firavun
İkrarsız Şeytan-ı lain
Üçüncü ölmem bu hain
Pir Sultan ölür dirilir

Pir Sultan Abdal'ın İdamı

Pir Sultan Abdal'ın İdamı söylencelerle gerçek yaşamı karıştırılarak anlatılır.

Söylencelere göre Pir Sultan Abdal'ın asılması:

Hafik Sofular köyünde adı Hızır olan bir müridi varmış. Sofular köyü o tarihlerde Alevi imiş. Hızır, Pir Sultan Abdal'dan okumak büyük adam olmak için izin istemiş. O da okur büyük adam olursan beni asarsın demiş. Neyse İzin vermiş Hızır okumuş Sivas'a Vali olarak atanmış. Kendini okumaya gönderen Pir Sultan Abdal'ı yemeğe sarayına davet etmiş, Pir Sultan bu yemeği yememiş, Sen Haram yedin zina ettin. Ben bu yemeği yemem demiş, değil ben itlerim bile yemez demiş, itlerine de Osmanlı kadınlarının ismini koymuş. Sarı Kadı, Kara kadı. İtleri çağırmış, gelmiş yemek tabaklarını önüne sürmüşler itler yememiş, Hızır paşa buna çok kızmış, Pir Sultan Abdal'ı Toprakkele denen yerde zindana attırmış. Bir süre sonra dayanamayıp yanına çağırmış İçinde Şah geçmeyen Üç şiir istemiş. Pir Sultan Abdal üç şiirini de Şah'a söylemiş.

1

Hızır Paşa bizi berdar etmeden
Açılın kapılar şaha gidelim
Siyaset günleri gelip çatmadan
Açılın kapılar şaha gidelim

Pir Sultan Abdal'im hey Hızır Paşa
Bizi hasret ettin kavim gardaşa
Yazılan mı gelir sağ olan başa
Açılın kapılar şaha gidelim
Yıkılın kaleler dostu gidelim

2

Karşıdan görünen ne güzel yayla
Bir dem süremedim giderim böyle
Ela gözlü pirim sen himmet eyle
Ben de bu yayladan şaha giderim

Pir sultan abdal'im dünya durulmaz
Gittiğinden ömür geri dönülmez
Gözlerim de şah yolundan ayrılmaz
Ben de bu yayladan şaha giderim

3

Kul olayım kalem tutan ellere

Katip ahvalimi yaz şaha böyle
Şekerler ezeyim şirin dillere
Katip ahvalimi yaz şaha böyle

Pir Sultan Abdal'ım ey Hızır Paşa
Yazılan geliyor sağ olan başa
Beni hasret koydun kavim kardaşa
Kâtip ahvalimi yaz şaha böyle

Hızır paşa bu şiirleri dinledikten sonra Pir Sultan Abdal'ın fikrinden dönmeyeceğini anlamış ve idamına karar vermiş.

Gerçekte ise: Pîr Sultan, bağlandığı tarikatça yalnız dinsel önder değil, devlet başkanı olarak da görülen İran Şahları adına, Anadolu halkını Osmanlılara karşı kıskırttığı, ayaklanmaya çağırdığı, belki de bir ayaklanmaya öncülük ettiği için, Sivas Valisi Hızır Paşa'nın emriyle tutuklanmış, yolundan dönmeyeceği anlaşılınca da asılmıştır.

Adı Sanem olan kızının Pir Sultan asıldığı zaman söylediği ağıt çok ünlüdür. Bazı uzmanlar bu ağıtı Sanem'in ağzından bir tarikat ozanının yazmış olabileceğini belirtirler.

Dün gece seyrimde coştuydu dağlar
Dağlar ağlar ağlar Pir Sultan deyü
Gündüz hayalimde gece düşümde
Düşler ağlar ağlar Pir Sultan deyü

Kemendimi attım dara dolaştı
Kâfirlerin eli kana bulaştı
Koyun geldi kuzularım meleşti
Koçlar ağlar ağlar Pir Sultan deyü

Uzundu usuldü dedemin doyu
Yıldız'dır yaylası Banaz'da köyü
Yaz bahar ayında bulanır suyu
Çaylar ağlar ağlar Pir Sultan deyü

Pir Sultan kızydık biz de Banaz'da
Göz yaşlarım durmaz baharda yazda
Astılar dedemi kanlı (zalim) Sivas'ta
Dostlar ağlar ağlar Pir Sultan deyü

Söylentiye göre, asıldığı yer Sivas'da eskiden Keçibulan adını taşıyan, sonra uzun süre Darağacı diye anılan, şimdi ise Kepçeli denilen yerdir. Bugün Sanayi Çarşısı'nın karşısında Mal Pazarı olarak kullanılan bu alanın Gazhane bitişiğinde, sıra söğütlerin bitiminde bulunan, boyu beş metre, eni bir metreden fazla, bakımsız toprak yığını onun mezarıdır. Üstündeki moloz taşlar, asılması sırasında Hızır Paşa'nın emriyle halkın attığı taşlardır.

Mezarının, bir menkıbeye göre Erdebil'de, Bektaşî geleneğine göre de Merzifon'da olduğu söylenir. Daha başka söylentiler de vardır, ama gerçeğe en yakın görünen söylenti asıldığı yere gömüldüğü, yakınlarının, tarikat erlerinin, hükümet baskısı yüzünden ölüsünü alıp köyüne bile götüremedikleridir

Trajik olan Pir Sultan Abdal'ın na'shını gömüldüğü yerden, yakınlarının, tarikat erlerinin, Osmanlı baskısı yüzünden ölüsünü alıp köyüne bile götüremedikleridir.

Pir Sultan Abdal'ı Hangi Hızır Paşa İdam Etti?

Pir Sultan Abdal'ın hangi zaman diliminde kim tarafından idam edildiği tartışma konusudur. Bir bakıma araştırmacı ve yazarlar bu alanda ikiye bölünmüşlerdir. Pertev Naili Borotav ve Abdalbaki Gölpınarlı'yla başlayan, Atilla Ozkırımlı, Rıza Zelyut, İsmail Beşikçi'lerle süren anlayış Pir Sultan'ın II. Bayezit, Yavuz Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yaşamış olmasıdır. Yavuz ve Kanuni dönemindeki köylü, Alevi ve Türkmen kıyımlarını yaşamış; yine bu dönemdeki Şah Kulu, Atmaca, Baba Zünnun, Kalender Çelebi türündeki ayaklanmalardan etkilenmiş, bunlarla ilişki içerisine girmiş, katılmış; Kanuni'nin İran seferi sırasında uyguladığı köylü-Alevi kırımını sonucunda idam edilmiştir (Kocadağ, Ehlibeyt Dergisi, 1989; Sayı: 14, s. 11).

İkinci grubuysa. F. Köprülü, Sadeddin Nüzhet Ergun ve Cahit Öztelli oluştururlar. Bunlara göre Pir Sultan Aziz Mahmut Hüdaî'nin, 1. Ahmet'e yazdığı mektupta adı geçen Hızır Paşa tarafından asılmıştır. Böylece Pir Sultan'ın ölüm tarihi 1. Ahmet dönemine (1603-1617) kaydırılır. Bu adı geçen Hızır Paşa'ysa 1608'de ölmüştür. Böylece bunların savına göre Pir Sultan 1603-1608 arası asılmış olmalı (Özkırımlı, 1990: 140).

Baki Öz'e göre: "Pir Sultan Alevi olduğu için asılmıştır. Bir dede olarak görev aldığı Cem faaliyetleri ve söylediği deyişleri, şiirleri onu hedef haline getirmiştir. Şiirleri siyaset yüklüdür, eleştiri yüklüdür. Anadolu toplumuna baskıcı düzen karşısında kurtuluş yolları arar. Yol gösterir. Savaşır. Eleştirir. Düzenin iyisini, uygununu arar. Toplumuna ona yöneltir. Halk ozanlığı, halkının ozanlığı buradan gelmektedir. Anadolu halkının sorunlarının dilidir o. Halktan biridir. Halkla birlikte haksızlık ve yolsuzluklara şiiriyle, sanatıyla ve siyasal önderliğiyle başkaldırmış ve bundan dolayı asılmıştır" (Öz, 2003: 28).

Bir başka tartışılan konu da kaç Pir Sultan'ın olduğudur. Halkın, sazı, sözü, gözü, kulağı, dili olan ve halka mâl olan bu ozan; yine kendisini seven, sevgisini ve umudunu yüzyıllarca onunla yaşatan halkça söylencelere boğulmuş, destansı ve efsanevi bir kişilik kazandırılmıştır. Bu nedenle Pir Sultan'ın tarihsel kişiliğini bu söylencelerden oluşmuş kabuğun içinden çekip çıkarmak, onu bir zaman dilimine oturtmak oldukça zor. Dahası araştırmacıları oldukça yoran karşılıklarında bir Pir Sultan değil, Pir Sultanların olmasıdır. Banaz'lı Pir Sultan; bir Pir Sultan geleneğinin, bir halk ozanlığı ekolünün de başlatıcısı olarak karşımıza çıkıyor. Üzerinde durduğumuz Pir Sultan, bu ekolün kurucusu olan Banaz'lı Pir Sultan'dır. Pir Sultanların olması bu ekolün gücünü, etkinliğini, halkçılığını, toplumculuğunu ve halka mal oluşunu gösterir. İbrahim Aslanoğlu (Aslanoğlu, 1984: 34) altı Pir Sultan olduğundan bahsederken, Hamza Aksüt'e göre İki Pir Sultan vardır. Birisi Banaz'da birisi de Makedonya-Serez'e bağlı Cuma köyündedir. Cuma köyünde yaşamış olan Pir Sultan yazılı kaynaklara göre 16.yy'dan önce yaşamıştır (Aksüt, 2014: 76).

İlhan Başgöz'ün dikkatleri Düzmece Şah İsmail-Pir Sultan Abdal bağlantısı üzerine çekmesi sonucu Pir Sultan'ın yaşadığı zaman dilimi daha farklı yıllarda aranmıştır (Başgöz, 1969: 56). İlhan Başgöz, Asım Bezirci, İbrahim Aslanoğlu, Bekir Kütüoğlu ve Mehmet Bayrak'a göre Pir Sultan'ın yaşadığı zaman dilimi Osmanlı ve Safevi yönetimine göre şöyle: Çocukluk dönemi: Yavuz Sultan Selim (1512-1520) / Şah İsmail Safevi (1502-1524) Gençlik ve olgunluk dönemi: Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) / Şah Tahmasb (1524-1576) Yaşlılık dönemi: II. Selim (1566-1574) - III. Murat (1574-1595) II. Şah İsmail (1576-1578) - Sultan Muhammed Mirza (1578-1587) - Şah Abbas (1587-1629) Birinci ve ikinci grubun araştırmalarından da yararlanan bu üçüncü grup Pir Sultan'ın 1577-78'lerde ortaya çıkan Düzmece Şah İsmail'le ilişkisini belirlemişlerdir. Pir Sultan Düzmece Şah İsmail eylemiyle bağ kurmuş, yandaşlarının "Düzmece"yle bütünleşmesini sağlamış ve 1590'lı yıllarda Sivas valisi Hızır Paşa

tarafından idam edilmiştir. Bu tespit Hamza Aksüt'ü doğrulamaktadır. Hamza Aksüt Düzmece Şah İsmail olayına katılmasa da 1588-1590 arasında Pir Sultan'ın Deli Hızır Paşa tarafından idam edildiğidir.

Düzmece Şah İsmail olayı tarih olarak bellidir. 1577-78'ler. Pir Sultan'ın da Sivas valisi Hızır Paşa tarafından idamı bu belirlemeler sonucunda ortaya çıkmıştır. 1590'lar. Pir Sultan, yaşının 70'in üzerinde olduğunu söyler. Demek ki 1512-1520 arası doğmuş olmalı.

Sık sık "mehdi" ve "düzmece" iddiaları çıkıyor. "Düzmece" ayaklanmaları Anadolu insanına yeni ve daha güzel bir düzen arayışında umut kaynağı oluyor. Anadolu Alevileri ve köylüler bu "düzmece" ayaklanmalarının kitlesini oluşturuyorlar.

Söylentiye göre, Pîr Sultan'ın üç oğlu, bir kızı varmış. Oğullarından Seyyit Ali Banaz köyünün üst yanındaki çam korusunda, Pîr Muhammed Tokat'ın Daduk Köyünde, Er Gaib de Dersim'de gömülüyüşler. Kızı Senem'in mezarının Banaz'da olduğu tahmin edilmektedir.

Pir Sultan Abdal'ın Sanatı

Halkın benimsediği, destan kahramanı durumuna getirdiği şairlerin alinyazısını Pîr Sultan da paylaşmıştır. Uzmanlar yazmalarda gördükleri ya da ağızdan ağıza sürüp gelen Pîr Sultan şiirlerinden hangilerinin gerçekten onun olduğunu, hangilerinin onun adına başkalarının söylendiğini ayırmakta güçlük çekiyor, çaresiz kalıyorlar. Görünüşe bakılırsa, halkımız Pîr Sultan'ın şiirlerini çoğaltma çabasını günümüzde bile sürdürüyor.

On altıncı yüzyılda yazıldığı bilinen bir yazmadaki, genellikle eski yazmalardaki Pîr Sultan şiirleriyle sonradan bulunanlar arasında, gerek dil, gerek söyleyiş yönünden büyük ayrılıklar olduğu gerçektir.

Bu durumu gözönünde tutan uzmanlar, Pîr Sultan'ın sanatı üzerine konuşurken, özellikle eski yazmalardaki şiirlerinden, onun söylediğine kesin diye bakılan şiirlerden yola çıkıyorlar. Görüşleri şöyle özetlenebilir:

Pîr Sultan Halk edebiyatı geleneklerinden hiç ayrılmamış, ölçü, uyak, biçim, dil, söyleyiş özellikleriyle, bir halk ozanı görünümünü hep sürdürmüştür. Şiirleri genellikle hece ölçüsünün 11'li (4+4+3 ve 6+5) ya da 8'li (4+4 ve 5+3) kalıplarıyla yazmış, arada 7'li kalıbı da kullanmıştır. Aruz ölçüsüyle şiiri yoktur. Yalnız, gene heceyle yazdığı bir şiirinde gazel düzenini denemiştir. Bunun dışında şiirleri hep dörtlikler biçimindedir, koşma ya da semaî biçiminde... Çoğu zaman yarım uyak kullanmış, ses azlığını rediflerle giderme yoluna da sık sık başvurmuştur.

Şiirlerinden Pîr Sultan'ın saza bağlılığı açıkça anlaşılıyor. İyi bir bağlama ustası olduğu da düşünülebilir.

Konularını yalnızca dinsel inançlardan, mezhep ya da tarikat inançlarından almamış, yaşamın çeşitli yönleri üzerine kesinlikle din dışı şiirler de söylemiştir. Tarikat şiirlerinde ise, Ali, On İki İmam gibi genel konuların yanı sıra, kendi kavgasını, yaşadığı günlerdeki çatışmaları, ayrıntılarıyla yansıtmış olması çok ilginçtir. Kurumsal konulara, örnekte Tasavvufun derin sorunlarına girmemiş, yaşam karşısında hep sonut, hep dışa dönük kalmıştır. İnançlarının, kavgasının yılmak bilmez, sözünü sakınmaz bir propagandacıdır.

Onun şiirlerini okurken Anadolu'nun toplumsal tarihi üzerine bilgiler ediniriz. devlet düzenini bozukluğunu, mezhep ayrılığından doğan iç kavgaları, bu yüzden Alevilere yapılan zulümleri, kadınların haram yediğini, müftülerin yalan yanlış fetva verdiğini, Şiilerin karşılaştığı güçlüklerin Sünnî halktan değil, Sünnî Osmanlı Devleti'nden geldiğini öğreniriz. Alevî Türkmenlerin, yönetimi durmadan bozulan, dinsel hoşgöründen uzaklaşan Osmanlılar'dan nasıl kopup, Mehdî diye, kurtarıcı diye İran

Şahlarına sarıldıklarını, siyasal kaygılara nasıl araç edildiklerini görürüz. Bu bağlanışın altındaki çaresizlikleri, giderek bu bağlanışın yarattığı umut kırıklıklarını sezeriz.

Pîr Sultan din dışı konular işlerken halk ozanlarının kalıplaşmış sözlerini kullandığı gibi, zaman zaman bunlardan bütünüyle uzaklaşmış köy yaşamını tertemiz, katkısız bir gözlem gücüyle yansıyan şiirler de söylemiştir. İnsan, hayvan, doğa sevgisiyle örülmüş şiirler...

Kullandığı dil çağının konuşma dilidir. Yabancı sözcükler, din, mezhep, tasavvuf, tarikat aracılığıyla yaşadığı günlerin konuşma diline girdiği oranda onun şiirlerine de girmiştir

Pir Sultan Abdal'ın birçok şiiri bestelenmiş, şiirleri tekkelerde düzenlenen törenlerde ve Ayn-i Cemler de yüzyıllar boyu Anadolu, Azerbaycan, Rumeli'deki Alevi-Kızılbaşlarla Bektaşiler arasında okunup ezberlenmiştir. Alevi-Bektaşî geleneği Pir Sultan'ı yedi büyük (ulu) ozandan biri sayar.

Ayrıca Kızılbaş Alevi Ocak Dedesi (Pir Sultan Ocağı), olduğu bilinir. Kul Himmet ile Kul Hüseyin, Pir Sultan Abdal'ın adı bilinen müritleridir. İyi derecede saz çaldığı, Cemlerde zakirlik yaptığı kendi köyü Banaz'da, Şarkışla Emlek Kale, Benlihasan ve Kaymak köylerinde halen yaşayan taliplerinin olduğu bilinmektedir.

KAYNAKÇA

Abdi Bey Şirazi, Safeviler, Tekmiletü'l Ahbar (çev. Hasan Asadi), İstanbul 2019.

Akdağ, Mustafa, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali İsyanları, Bilgi Yayınları, Ankara 1975.

Akdağ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, Tekin Yayınları, İstanbul 1979.

Akın, Bülent, Diyarbakır Yöresi Alevi Ocakları, Ege Üniversitesi Halk Bilimi Ana Bilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi, 2017.

Aksüt, Hamza, Belgelerle Pir Sultan, Yurt Kitap Yayın, Ankara 2014

Anadolu'da Halk Ayaklanmaları, Hacı Bektaş Anadolu Vakfı Yayınları Ankara 2001.

Aslanoğlu, İbrahim, Pir Sultan Abdallar, Erman Yayınevi, İstanbul 1984.

Avcıoğlu, Doğan, Türklerin Tarihi, 5. Kitap, Tekin Yayınları, İstanbul 2015.

Başgöz, İlhan, İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi, Ararat Yayınları, İstanbul 1969.

Bayrak, Mehmet, Pir Sultan Abdal, Yorum Yayınları, Ankara 1986.

Bayrak, Mehmet, Pir Sultan Abdal, Yorum Yayıncılık, Ankara 1986.

Bayrak, Mehmet, Pir Sultan Abdal, Yorum yayınları, Ankara 1986.

Bozkurt, Fuat, Aleviliğin Toplumsal boyutları, Tekin Yayınları, İstanbul 1993.

Bozkurt, Fuat, Aleviliğin Toplumsal Boyutları, Yön Yayınları, İstanbul 1990.

Celeleddin Ulusoy, Hacı Bektaş Veli ve Alevi Bektaşî Yolu, Hacibektaş 1986.

Celalzade Mustafa, Selimname (haz. A. Uğur, M. Çuhadar), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Danişmend, İsmail Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C, I., Türkiye Yayınları, 1971.

Derviş Ahmed Aşiki, Aşıkpaşazade Tarihi, Kamer Yayınları, İstanbul 2016.

Elvan Çelebi, Mehakıbü'l Kudsiye (der. Ahmet Y. Ocak) Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Erdem, İlhan, Olcaytu Han'ın ölümüne kadar İlhanlılarda Yaşam, Siyasal Kültürel Gelişmeler ve Yakın Doğuya Etkileri, Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara 2000, S., 31 C., 20, s. 27.

Eyuboğlu, Sabahattin, Pir Sultan Abdal, Cem Yayınevi, İstanbul 1983.

Fuat, Memet, Pîr Sultan Abdal Yaşamı Sanatçı Kişiliği Yapıtları, DE Yayınevi, 1977.

Gökbilgin, M. Tayyib, "15. ve 16. Asırda Eyalet-i Rum", Vakıflar Dergisi, 1965 C., VI, s. 51-52

Gölpınarlı, Abdülbaki, Pir Sultan Abdal, Hayatı, Sanatı, Şiirleri, Varlık Yayınları, İstanbul 1976.

Hammer, Osmanlı Tarihi, C. II. (çev. Mehmet Ata), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991.

Haydar Çelebi, "Ruznamesi" Tercüman Matbaası İstanbul 1976].

Hoca Sadeddin, Tacü't-tevarih, C. II. (haz. İ. Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1992.

İbn Bibi, Anadolu Selçuklu Devleti (çev. Mürsel Öztürk) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

İdris-i Bitlisî, Selimşahname (çev. Hicabi Kırlangıç), Hece Yayınları, Ankara 2016.

Kocadağ, Burhan, "Pir Sultan Abdal Olayı", Ehlibeyt Dergisi, Sayı: 14, s. 11 Nisan 1989.

Lütfi, Ahmet, Osmanlı Adalet Düzeni, Marifet Yayınları, İstanbul 1979.

Müneccimbaşı Tarihi, Sahaif-ül Ahbar fi Vekayi-fi asar C., II. (çev. İsmail Erünsal) İstanbul 1974.

Özkırımlı, Atilla, Pir Sultan Abdal. Cem Yayınevi, İstanbul 1990.

Öz, Baki, Osmanlı'da Alevi Ayaklanmaları, Can Yayınları, İstanbul 2003.

Özkırımlı, Atilla, Alevilik Bektaşilik ve Edebiyat, Cem Yayınları, İstanbul 1985.

Peçevî İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1992.

Rumlu Hasan, Ahsenü't-Tevarih, (çev. Cevat Cevan) Ardıç Yayınları, Ankara 2004.

Solakzade Tarihi (haz.Vahit Çabuk) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

Sümer, Faruk, Safevi Devletinin Kuruluşunda Yer Alan Türkmenleri Rolü, Ankara 1976.

Şeref Han b. Şemseddin Bitlisî, Şerefname (neşr. V. Veliainof Zernof, Tahran 1999.

Tansel, Selahattin, Yavuz Sultan Selim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016.

Tansel, Selahattin, Topkapı Sarayı Arşivi, Milli Eğitim Basımevi Ankara 1969, 6320 (18).

Tekindağ, Şahabeddin (1967), Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı, Belgelerle Türk Tarih Dergisi, s. 39-41.

Tekindağ, Şehabeddin, Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi, Edebiyat Fak. Matbaası, İstanbul 1968.

Timuroğlu, Vecihi, İnançları Uğruna Öldürülenler, Yurt Kitap Yayın, Ankara 1991.

Uluçay, Çağatay, Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu. Tarih Dergisi 2011, C. VI. Sayı. 9, s. 55.

Ulusoy, Celalettin, Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşî Yolu, Hacıbektaş 1986.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Osmanlı Tarihi, C. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

Vakayi-i, Sultan Bayezid ve Seliim Han, s. 72-73

Yaşar Yücel, Ali Sevim, Türkiye Tarihi, C., II., Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 1991.

Yetkin, Çetin, Etnik ve Toplumsal Yönleriyle Türk Halk Hareketleri ve Devrimler, May Yayınları
İstanbul 1974.

Yıldırım, Cengiz, Şah İsmail Safevi Kızılbaş Devleti, Dorlion Yayınları, Ankara 2020.

Yürükoğlu, Reha, Okunacak En Büyük Kitap İnsandır, Tarihte ve Günümüzde Alevilik, Alev Yayınları, .
İstanbul 1990.